

Хмельницький національний університет
Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту
Кафедра психології та педагогіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Другий (магістерський)
Освітній рівень

**РОЗВИТОК ДОВГОТРИВАЛОЇ ПАМ'ЯТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО
ШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Назва теми

Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
Шифр і назва галузі знань

Спеціальність 053 «Психологія»
Шифр і назва спеціальності

Освітня програма

Номер індивідуального навчального плану студента

Виконала: студентка 2 курсу, група ППМ-20-1 _____ О. Я. Личик

Керівник: кандидат педагогічних наук, доцент _____

Нормоконтролер

До захисту допускаю:

Зав. Кафедри психології та педагогіки
доктор психологічних наук, професор _____ Є. М. Потапчук

_____ 2021 р.

Хмельницький 2021

АНОТАЦІЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Тема кваліфікаційної роботи «**РОЗВИТОК ДОВГОТРИВАЛОЇ ПАМ'ЯТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ**»

Личиик Ольга Яківна

Кваліфікаційна робота включає 77 сторінок, 4 таблиці, 23 рисунки, перелік джерел посилання складає 67 найменувань.

***Ключові слова:** пам'ять, довготривала пам'ять, діти, молодший шкільний вік*

Об'єкт дослідження – розвиток пам'яті у дітей.

Предмет дослідження – розвиток довготривалої пам'яті у дітей молодшого шкільного віку.

За результатами дослідження розроблено і апробовано комплекс корекційно-розвивальних занять для покращення довготривалої пам'яті у дітей молодшого шкільного віку, розроблено рекомендації для педагогів і психологів закладів освіти щодо покращення розвитку довготривалої пам'яті у дітей молодшого шкільного віку.

Практичне значення роботи: результати дослідження можуть бути використані в освітньому процесі для професійної підготовки психологів і педагогів та у просвітительській роботі з батьками дітей молодшого шкільного віку; розроблений комплекс корекційно-розвивальних занять і рекомендації для покращення розвитку пам'яті дітей молодшого шкільного віку можуть бути використані психологами і педагогами у практичній роботі в закладах освіти.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ ОГЛЯД ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ДОВГОТРИВАЛОЇ ПАМ'ЯТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	8
1.1 Розвиток пам'яті у дітей як наукова проблема.....	8
1.2 Особливості розвитку пам'яті у дітей молодшого шкільного віку.....	30
1.3	
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ДОВГОТРИВАЛОЇ ПАМ'ЯТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	30
2.1 Психологічний інструментарій для емпіричного дослідження довготривалої пам'яті у дітей молодшого шкільного віку та характеристика досліджуваної вибірки.....
2.2 Результати емпіричного дослідження рівня довготривалої пам'яті у дітей молодшого шкільного віку.....
2.3 Комплекс занять для покращення розвитку довготривалої пам'яті у дітей молодшого шкільного віку та його апробація.....
2.4 Рекомендації для педагогів і психологів щодо покращення розвитку довготривалої пам'яті у дітей молодшого шкільного віку.....
ВИСНОВКИ	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	74
ДОДАТОК А	79
ДОДАТОК Б	80
ДОДАТОК В	81
ДОДАТОК Д	87
ДОДАТОК Е	89

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проблема формування та розвитку продуктивних способів запам'ятовування і збереження інформації цікавить як педагогів і психологів закладів освіти, так і батьків. Вирішення даного питання є необхідною умовою розвитку молодших школярів.

Закон України «Про загальну середню освіту» зазначає, що освіта має бути спрямована на забезпечення всебічного розвитку особистості. Початкова школа, зберігаючи наступність із дошкільним періодом дитинства забезпечує подальше становлення особистості дитини, її інтелектуальний, соціальний розвиток. Щоб піднятися на вищий ступінь розвитку, дитина має засвоїти знання про навколишній світ, оволодіти нормами поведінки, набуті певних навичок і вмінь. Все це пов'язано з роботою пам'яті. Якби людина не запам'ятовувала те, що сприймала, переживала, робила, її психічний розвиток був би неможливий.

Проблемою розвитку пам'яті займалися великий мислитель-філософ Арістотель, фізіолог І. П. Павлов, радянські психологи С. Л. Рубінштейн, О. М. Леонтьєв, А. О. Смирнов і зараз проблема пам'яті продовжує хвилювати уми найвідоміших психологів світу. Вивчення законів пам'яті становить одну з центральних, найбільш істотних глав психологічної науки. Заслуга першого систематичного вивчення вищих форм пам'яті у дитини належить видатному психологу Л. С. Виготському, який вперше наприкінці 20-х років ХХ ст зробив предметом спеціального дослідження питання про розвиток вищих форм пам'яті. На підґрунті одержаних даних він зробив висновок про те, що вищі форми пам'яті є складними формами психічної діяльності, соціальної за своїм походженням. Ним були виокремлені етапи філо– та онтогенетичного розвитку пам'яті, включаючи мимовільну і довільну, а також безпосередню та опосередковану пам'ять.

Слід відзначити, що праці Л. С. Виготського стали продовженням досліджень французького вченого Жана Піаже, який уперше досліджував пам'ять як систему дій, орієнтованих на запам'ятовування, переробку та зберігання інформації. Саме психологами французької школи була доведена соціальна зумовленість усіх процесів пам'яті, її пряма залежність від практичної діяльності.

Велику увагу розвитку пам'яті у дітей молодшого шкільного віку приділяють і сучасні дослідники. Олена Пелешко здійснила теоретичний аналіз індивідуальних особливостей пам'яті у дітей молодшого шкільного віку [Пелешко О. Аналіз індивідуальних особливостей пам'яті у дітей молодшого шкільного віку. *Humanities & Social Sciences 2009*, (Lviv, 14-16 May 2009). Львів, 2009. С. 217-218. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/6671/1/87.pdf> (дата звернення: 28.11.2021)]. С. М. Бужинська розглянула тенденції та засоби розвитку модально-специфічної пам'яті в молодших школярів [Бужинська С. М. Тенденції та засоби розвитку модально-специфічної пам'яті в молодших школярів. *Наука і освіта: наук.-практ. журнал*. 2010. № 10. С. 148-151. URL: dspace.pdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/12247 (дата звернення: 29.11.2021)]. О. О. Гайдаш і Д. В. Махотіна зробили огляд розвитку пам'яті у молодшому шкільному віці [Гайдаш О. О., Махотіна Д. В. Розвиток пам'яті у молодшому шкільному віці / науковий керівник – к. психол. н., доцент Щербак Т. І. *Актуальні питання сучасної психології: зб. наук. праць*. Т. 2. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2015. С. 209-214. URL: https://library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/Aktualny_pitannya_suc.psihologii_2_2015.pdf#page=209 (дата звернення: 25.11.2021)., с. 214]. О. В. Тарасевич за даними наукової літератури розглянула психологічні особливості розвитку пам'яті у дітей молодшого шкільного віку [Тарасевич О. В. Психологічні особливості розвитку пам'яті у дітей молодшого шкільного віку. *Гуманітарний корпус: зб. наук. статей з актуальних проблем філософії, культурології,*

психології, педагогіки та історії. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 12. С. 120-123. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/18474/gum_12.pdf?sequence=1#page=120 (дата звернення: 25.11.2021)., с. 123]. А. А. Романюк дослідила розвиток пам'яті молодших школярів засобами Інтернету [Романюк А. А. Розвиток пам'яті молодших школярів засобами Інтернет. *Інформаційні технології в професійній діяльності: матеріали XII Всеукр. наук.-практ. конф., (Рівне, 30 жовтня 2019).* Рівне, 2019. С. 27. URL: <http://iktmvi.rshu.edu.ua/files/konf/ZB-ITVPD-2019.pdf#page=27> (дата звернення: 28.11.2021).]. А. Т. Комащенко і Ю. В. Стрюкова дослідили рівень образної пам'яті у молодшому шкільному віці [Комащенко А. Т., Стрюкова Ю. В. Дослідження рівня образної пам'яті у молодшому шкільному віці. *Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф., (Запоріжжя, 9-10 квітня 2020).* Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2020. С. 557-561. URL: https://zp.edu.ua/uploads/dept_s&r/2020/conf/2.1/Zbirka.pdf#page=557 (дата звернення: 29.11.2021).]. І. О. Марченко і Г. М. Ржевський зазначили, що тренінг, побудований з урахуванням вікових особливостей пам'яті, є ефективним способом покращення пам'яті у дітей молодшого шкільного віку [Марченко І. О., Ржевський Г. М. Технології покращення пам'яті у дітей молодшого шкільного віку. *Сучасні тренінгові технології для розвитку особистості: еко-тренінги: зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф., (Умань, 14 травня 2020).* Умань, 2020. С. 66-69. URL: http://nubip.edu.ua/sites/default/files/u279/zbirnik_14.05.2020.pdf#page=66 (дата звернення: 28.11.2021).]. Л. Б. Кулик розробила програму розвитку когнітивної сфери (пам'яті, уваги, мислення) для дітей молодшого шкільного віку [Кулик Л. Б. Програма розвитку когнітивної сфери (пам'яті уваги, мислення) для дітей молодшого шкільного віку. Козачелазерська ЗОШ І-ІІІ ст. URL: klageri-zosh.edukit.kherson.ua/Files/downloads/%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0

%BD%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B0%20%D1%81%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B0.doc (дата звернення: **27.11.2021**).]. Ю. А. Кухарик зробила огляд літератури з питання розвитку пам'яті в молодшому шкільному віці [Кухарик Ю. А. **Розвиток пам'яті в молодшому шкільному віці. Концептуальні шляхи розвитку науки та освіти: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., (Львів, 29-30 квітня 2021). Ч. II. Львів: Львівський науковий форум, 2021. С. 32-33. URL: <http://lviv-forum.inf.ua/save/2021/29-30.04.2021/%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0%202.pdf#page=33>** (дата звернення: **26.11.2021**)., с. 33].

Сучасний світ швидко змінюється, особливо у сфері виробництва і трансляції знань. Спостерігається дисонанс між збільшенням обсягу знань і здатністю людини їх обробляти. Кількість інформації у світі збільшується величезними темпами. Це створює велике навантаження на людську пам'ять, особливо на довготривалу, оскільки людині доводиться серед великої кількості інформації відбирати найбільш важливу для довготривалого збуригання і подальшого використання. Саме із довготривалою пам'яттю пов'язане збагачення життєвого досвіду і розвиток особистості людини. З кожним новим поколінням змінюються і особливості психічних функцій людей. Сучасні діти за своїми психологічними особливостями не схожі на дітей минулого століття. Тому сучасна психологічна і педагогічна практика потребує вдосконалення існуючих і розробки нових технологій покращення розвитку пам'яті, особливо у дітей молодшого шкільного віку, адже в цьому віці пам'ять у дітей зазнає помітних кількісних і якісних змін.

У розглянутих нами статтях, присвячених розвитку пам'яті у дітей молодшого шкільного віку, мова йде або про розвиток пам'яті у дітей загалом, або про розвиток окремих видів пам'яті. Але ми не знайшли жодної публікації, в якій було б розглянуто розвиток довготривалої пам'яті у дітей молодшого шкільного віку. Зважаючи на важливість довготривалої пам'яті для накопичення, збереження і за необхідності відтворення не тільки шкільних

знань, а й життєвого досвіду людини, ми вважаємо необхідним зробити більш цілеспрямоване дослідження.

Отже, актуальність нашого дослідження зумовлена невідповідністю між потребою психологічної і педагогічної практики в емпірично перевірених наукових розробках для покращення розвитку довготривалої пам'яті дітей молодшого шкільного віку в сучасних умовах та обмеженими можливостями сучасної академічної психології задовольнити цю потребу, оскільки розвиток довготривалої пам'яті у сучасних дітей молодшого шкільного віку ще не був предметом емпіричного наукового дослідження.

Виходячи з актуальності даного питання, для нашої кваліфікаційної роботи ми обрали тему дослідження *«Розвиток довготривалої пам'яті у дітей молодшого шкільного віку»*.

Об'єкт дослідження – розвиток пам'яті у дітей.

Предмет дослідження – розвиток довготривалої пам'яті у дітей молодшого шкільного віку.

Мета дослідження – розробити і апробувати програму занять для покращення розвитку довготривалої пам'яті у дітей молодшого шкільного віку.

Завдання дослідження:

1) здійснити теоретичний аналіз проблеми розвитку довготривалої пам'яті у дітей молодшого шкільного віку;

2) емпірично дослідити рівень розвитку довготривалої пам'яті у дітей молодшого шкільного віку;

3) розробити і апробувати комплекс корекційно-розвивальних занять для покращення довготривалої пам'яті у дітей молодшого шкільного віку;

4) розробити рекомендації для педагогів і психологів закладів освіти щодо покращення розвитку довготривалої пам'яті у дітей молодшого шкільного віку.

Гіпотеза дослідження: значна кількість учнів в умовах дистанційного навчання піддається впливу чинників, що зумовлюють стресовий стан, для подолання якого необхідним є спеціальний комплекс заходів.

Методи дослідження:

– теоретичні (аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення) використовувались у процесі вивчення психологічної літератури для з'ясування особливостей і психологічних технологій розвитку довготривалої пам'яті у дітей молодшого шкільного віку;

– емпіричні (спостереження, бесіда, тестування, корекційно-розвивальний експеримент) застосовувались для дослідження рівня розвитку довготривалої пам'яті у дітей молодшого шкільного віку та перевірки ефективності розробленого нами комплексу корекційно-розвивальних занять для покращення розвитку довготривалої пам'яті у дітей молодшого шкільного віку; зокрема використано такий психоіагностичний інструментарій: «Запам'ятовування 10 слів» (О. Р. Лурія) [Практикум по возрастной психологии / под ред. Л. А. Головей, Е. Ф. Рыбалко. – СПб.: Речь, 2001. 688 с., с. 144-146]; «Піктограми» (О. Р. Лурія) [Психологу для роботи. Діагностичні методики : збірник / уклад.: М. В. Лемак, В. Ю. Петрище. – Вид. друге, виправл. – Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2012. – 616 с., с. 17-18]; «Довготривала пам'ять» [3, с. 55-57];

– математичної обробки емпіричних даних для усереднення і порівняння показників експериментальної та контрольної груп.

Практичне значення роботи: результати дослідження можуть бути використані в освітньому процесі для професійної підготовки психологів і педагогів та у просвітительській роботі з батьками дітей молодшого шкільного віку; розроблений комплекс корекційно-розвивальних занять і рекомендації для покращення розвитку пам'яті дітей молодшого шкільного віку можуть бути використані психологами і педагогами у практичній роботі в закладах освіти.

Експериментальна база дослідження – Мистецький простір

Подільського культурно-просвітительського Центру імені М. К. Реріха.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження були висвітлені на Другому кафедральному науковому семінарі «Актуальні проблеми сучасних наукових досліджень здобувачів вищої освіти магістерського рівня» (м. Хмельницький, Хмельницький національний університет, кафедра психології та педагогіки, 11-12 жовтня 2021 р.), Другому кафедральному науковому семінарі «Сучасні досягнення в наукових дослідженнях здобувачів вищої освіти магістерського рівня» (м. Хмельницький, Хмельницький національний університет, кафедра психології та педагогіки, 15-16 листопада 2021 р.). За результатами дослідження опубліковано тези [Личик О. Я., Крук С. Л. **Вдосконалення технологій розвитку довготривалої пам'яті у дітей молодшого шкільного віку як сучасна наукова задача. Розвиток наукових міжгалузевих досліджень: матеріали науково-практичної конференції (Вінниця, 26-27 листопада 2021 р.). Херсон: Молодий вчений, 2021. Ч. 2. С. 25-28.] і статтю [....].**

Структура роботи. Дипломна робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (32 найменувань), 4 додатків на 18 сторінках. Ілюстративний матеріал подано в 2 таблицях, 1 графіку, 5 зображень. Основний зміст роботи викладено на 70 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ ОГЛЯД ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ДОВГОТРИВАЛОЇ ПАМ'ЯТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1 Розвиток пам'яті у дітей як наукова проблема

Із університетського курсу загальної психології нам відомо, що пам'ять є однією з психічних функцій і належить до пізнавальної сфери. Вона забезпечує можливість накопичувати враження про світ, набувати знання, вміння, навички для їх подальшого використання і збагачення життєвого досвіду. Збереження набутого досвіду є основою навчання і розвитку особи.

Починається пам'ять із запам'ятовування – включення в пам'ять і закріплення в ній нової інформації. Важливими процесами пам'яті є збереження і відтворення, а також забування інформації. Схематично процес пам'яті можна подати так: запам'ятовування (на вході) – фіксація (супроводжується забуванням) – відтворення (на виході).

Пам'ять і її розвиток у дітей з давніх давен цікавили науковців, і нині цій темі присвячено чимало наукових досліджень. М. Хоменко дослідила психолого-педагогічні умови розвитку пам'яті у дітей старшого дошкільного віку [Хоменко М. Психолого-педагогічні умови розвитку пам'яті у дітей старшого дошкільного віку. *Психолого-педагогічний пошук: зб. наук. праць студентів факультету дошкільної освіти. Вип. 4 (II) / за ред. О. І. Курка. Глухів: ГНПУ ім. О. Довженка, 2018. – 232 с., С. 190-193.]. І. Мазепа охарактеризувала психологічні особливості розвитку пам'яті у дітей п'ятирічного віку [Мазепа І. Характеристика психологічних особливостей розвитку пам'яті у дітей 5-ти річного віку. *Студентський науковий вісник. 2016. № 40. С. 125-128. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/11904/1/Mazepa.pdf>].**

Т. Павлюк і Л. Ярмолюк розглянули проблему розвитку пам'яті у дітей дошкільного віку на заняттях з математики з використанням методики Домана

[Павлюк Т., Ярмолюк Л. До проблеми розвитку пам'яті у дітей дошкільного віку на заняттях з математики з використанням методики Домана. Актуальні проблеми дошкільної та спеціальної освіти: матеріали III Міжнародних педагогічних читань пам'яті професора Т. І. Поніманської. Рівне, 2020. С. 186-187. URL: <http://repository.rshu.edu.ua/id/eprint/7757/1/%D0%9F%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D1%8E%D0%BA%20%D0%A2.%2C%20%D0%AF%D1%80%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D1%8E%D0%BA%20%D0%9B..pdf>].

А. С. Борисовець і І. М. Євченко досліджували розвиток пам'яті дітей старшого дошкільного віку [Борисовець А. С., Євченко І. М. Розвиток пам'яті дітей старшого дошкільного віку. *Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми: збірник тез наукових доповідей III Всеукраїнської конференції з міжнародною участю (Київ, 31 березня 2020 р.)* / ред. С. Д. Максименко. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2020. С. 17-18.]. І. Маханькова описала систему роботи з розвитку ейдетичної пам'яті у дітей старшого дошкільного віку [Маханькова І. Система роботи з розвитку ейдетичної пам'яті у дітей старшого дошкільного віку. *Збірник наукових статей студентів спеціальності «Дошкільна освіта»* / за заг. ред. проф. О. Л. Кононко. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С. 94-98. URL: http://www.ndu.edu.ua/storage/2018/2018_12_05_zbirnuk.pdf#page=95].

А. В. Радкевич дослідила розвиток образно-сислової і словесно-логічної пам'яті у учнів 5-6 класів гуманітарного профілю навчання [Радкевич А. В. Розвиток образно-сислової і словесно-логічної пам'яті у учнів 5-6 класів гуманітарного профілю навчання. *Наука, освіта, суспільство очима молодих: матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. студентів та молодих науковців*. Рівне: РВВ РДГУ. 2017. С. 236-238. URL: <http://repository.rshu.edu.ua/id/eprint/2896/1/%D0%A0%D0%B0%D0%B7%D0%BA%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87%20%D0%90.%D0%92>.

%2C%20%D0%A1%D1%8F%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%86.%D0%9E..pdf].

Знайдені нами сучасні наукові публікації стосуються розвитку пам'яті у дітей різних вікових періодів. Найбільше наукових досліджень присвячено розвитку пам'яті у дітей молодшого шкільного віку. Огляд цих публікацій подано в наступному підрозділі.

1.2 Особливості розвитку довготривалої пам'яті у дітей молодшого шкільного віку

Олена Пелешко зазначила, що молодші школярі, як і дошкільнята, володіють добре розвиненою механічною пам'яттю. Досить багато школярів протягом навчання у початковій школі механічно заучують навчальні тексти. Це зумовлює значні труднощі у середніх класах, коли навчальний матеріал стає більшим за обсягом і складнішим. Вдосконалення змістовної пам'яті в молодшому шкільному віці дозволяє засвоїти велику кількість раціональних способів запам'ятовування. Коли дитина усвідомлює навчальний матеріал, розуміє його, то одночасно вона і запам'ятовує. Саме тому важливо, щоб дорослі контролювали не тільки результат запам'ятовування і відтворення навчального матеріалу (точність відповіді, правильність переказу), але і сам процес, тобто те, як саме, яким способом дитина запам'ятала навчальний матеріал [Пелешко О. Аналіз індивідуальних особливостей пам'яті у дітей молодшого шкільного віку [Електронний ресурс] / Олена Пелешко // *Humanities & Social Sciences 2009, (Lviv, 14-16 May 2009)*. – Львів, 2009. – С. 217-218. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/6671/1/87.pdf> (дата звернення: 28.11.2021).].

С. М. Бужинська розглянула характеристику модально-специфічної пам'яті, проаналізувала роль зазначеного виду пам'яті в процесі пізнання й подальшого розвитку дитини, описала розвивальний експеримент,

спрямований на розвиток модально-специфічної пам'яті в першокласників, подала докладну характеристика етапів, завдань, за допомогою яких він реалізовувався, і обґрунтувала можливість розробки такої програми для дітей різних вікових категорій [Бужинська С. М. Тенденції та засоби розвитку модально-специфічної пам'яті в молодших школярів [Електронний ресурс] / С. М. Бужинська // Наука і освіта : наук. – практ. журнал. – 2010. – №10. – С. 148-151. – dspace.pdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/12247 (дата звернення: 29.11.2021).].

У невеликій за обсягом статті, написаній студентками Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (м. Суми) О. О. Гайдаш і Д. В. Махотіною під керівництвом кандидата психологічних наук, доцента Т. І. Щербак, зроблено огляд розвитку пам'яті у молодшому шкільному віці, який узагальнено таким чином: пам'ять у дітей молодшого шкільного віку розвивається у двох напрямках – довільності і усвідомлення. В молодшому шкільному віці пам'ять набуває суттєвих змін, поступово набуває рис довільності, стає свідомо регульованою і опосередкованою. Удосконалення пам'яті в молодшому шкільному віці зумовлене перш за все набуттям під час учбової діяльності різних методів і стратегій запам'ятовування, пов'язаних з організацією і обробкою матеріалу, який запам'ятовується [Гайдаш О. О., Махотіна Д. В. Розвиток пам'яті у молодшому шкільному віці [Електронний ресурс] / О. О. Гайдаш, Д. В. Махотіна ; науковий керівник – к. психол. н., доцент Щербак Т. І. // Актуальні питання сучасної психології : зб. наук. праць Т. 2. / [за ред : С. Б. Кузікової, І. М. Щербакової]. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2015. – 344 с. – С. 209-214. – Режим доступу: https://library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/Aktualny_pitannya_suc.psihologii_2_2015.pdf#page=209 (дата звернення: 25.11.2021)., с. 214].

Ще в одній невеликій статті, яку написала О. В. Тарасевич, за даними наукової літератури розглянуто психологічні особливості розвитку пам'яті у дітей молодшого шкільного віку і зроблено висновок, що пам'ять є

багатофункціональним процесом, що всі види пам'яті тісно пов'язані між собою, проте на початку молодшого шкільного віку психічні процеси характеризуються мимовільністю, а довільність формується в процесі навчання в початковій школі [Тарасевич О. В. Психологічні особливості розвитку пам'яті у дітей молодшого шкільного віку [Електронний ресурс] / Тарасевич Олександра Віталіївна // Гуманітарний корпус : збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії. – Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. – Вип. 12 – 136 с. – С. 120-123. – Режим доступу: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/18474/gum_12.pdf?sequence=1#page=120 (дата звернення: 25.11.2021)., с. 123].

А. А. Романюк зазначила, що на початку шкільного життя природна пам'ять дитини в значній мірі визначає успішність її навчання, але в подальшому ситуація змінюється – процес навчання починає впливати на те, як, в якому напрямку і якими темпами буде розвиватися пам'ять дитини. Авторка стверджує, що використання інформаційних технологій допомагає змінити підхід до викладання традиційних навчальних предметів, оптимізуючи процеси сприймання, розуміння і запам'ятовування навчального матеріалу. Використання інформаційно-комунікаційних технологій в навчальному процесі дозволяє зробити навчання цікавим завдяки використанню спеціальних програмних засобів. Зміна яскравих кадрів і завдань привертає увагу учнів, сприяє більш ефективній обробці інформації і, відповідно, її кращому запам'ятовуванню [Романюк А. А. Розвиток пам'яті молодших школярів засобами Інтернет [Електронний ресурс] // Інформаційні технології в професійній діяльності. Матеріали XII Всеукраїнської науково-практичної конференції (30 жовтня 2019 року, м. Рівне). – Рівне, 2019. – 112 с. – С. 27. – Режим доступу: <http://iktmvi.rshu.edu.ua/files/konf/ZB-ITVPD-2019.pdf#page=27> (дата звернення: 28.11.2021).].

А. Т. Комащенко і Ю. В. Стрюкова дослідили рівень образної пам'яті у молодшому шкільному віці [Комащенко А. Т., Стрюкова Ю. В. Дослідження рівня образної пам'яті у молодшому шкільному віці [Електронний ресурс] / А. Т. Комащенко і Ю. В. Стрюкова // Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі : Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 9-10 квітня 2020 р.) / редкол.: В. Л. Погребна, В. М. Попович, Н. В. Островська, Т. О. Серга та ін. – Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2020. – С. 557-561. – Режим доступу: https://zp.edu.ua/uploads/dept_s&r/2020/conf/2.1/Zbirka.pdf#page=557 (дата звернення: 29.11.2021).].

І. О. Марченко і Г. М. Ржевський зазначили, що тренінг, побудований з урахуванням вікових особливостей пам'яті, є ефективним способом покращення пам'яті у дітей молодшого шкільного віку [Марченко І. О., Ржевський Г. М. Технології покращення пам'яті у дітей молодшого шкільного віку [Електронний ресурс] / І. О. Марченко і Г. М. Ржевський // Сучасні тренінгові технології для розвитку особистості: еко-тренінги : Збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції, (Умань, 14 травня 2020). – Умань, 2020. – С. 66-69. – Режим доступу: http://nubip.edu.ua/sites/default/files/u279/zbirnik_14.05.2020.pdf#page=66 (дата звернення: 28.11.2021).].

Л. Б. Кулик розробила програму розвитку когнітивної сфери (пам'яті, уваги, мислення) для дітей молодшого шкільного віку [Кулик Л. Б. Програма розвитку когнітивної сфери (пам'яті уваги, мислення) для дітей молодшого шкільного віку [Електронний ресурс] / Л. Б. Кулик ; Козачелазерська ЗОШ І-ІІІ ст. – Режим доступу: klageri-zosh.edukit.kherson.ua/Files/downloads/%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B0%20%D1

%81%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B0.doc (дата звернення: **27.11.2021**).].

Студентка 4 курсу спеціальності 013 Початкова освіта КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради Ю. А. Кухарик, під науковим керівництвом М. А. Осип, розглянувши літературу з питання розвитку пам'яті в молодшому шкільному віці, відзначила, що: 1) розпочинаючи навчання в школі, діти вже спроможні доволіно запам'ятовувати, однак ця спроможність у них ще слабо розвинута; 2) молодший шкільний вік характеризується значними якісними змінами, що розвиваються в пам'яті, формується логічна пам'ять; 3) дослівність запам'ятовування зумовлюється не віковими особливостями, а рядом факторів їх життєвого досвіду, не вмючи ще диференціювати завдання, молодші школярі виробляють у себе настанову на дослівне запам'ятовування й відтворення; 4) при правильному педагогічному керівництві учні осмислено запам'ятовують доступний для них матеріал; 5) просте дослівне запам'ятовування має і позитивне значення, воно є важливим засобом нагромадження словникового запасу і культури дитячого мовлення, розвитку доволіної пам'яті, розвивається самоконтроль, уміння помічати помилки; 6) у молодшому шкільному віці відтворення представляє великі труднощі в зв'язку з тим, що воно вимагає вміння ставити мету, активізувати мислення, до цього учні приходять поступово; тому вчителю особливо важливо навчити дитину способам раціонального запам'ятовування, внаслідок чого відтворення вивченої інформації у дітей буде проходити більш осмислено і полегшено. За результатами проведеного огляду Ю. А. Кухарик зауважила, що пам'ять є дуже складним і багатовимірним процесом, і необхідний цілий комплекс форм і методів для її розвитку у дітей молодшого шкільного віку [Кухарик Ю. А. **Розвиток пам'яті в молодшому шкільному віці [Електронний ресурс] / Ю. А. Кухарик // Концептуальні шляхи розвитку науки та освіти : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, (Львів, 29-30 квітня 2021). Частина II.– Львів : Львівський науковий форум, 2021. – 84**

с. – С. 32-33. – Режим доступу: <http://lviv-forum.inf.ua/save/2021/29-30.04.2021/%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0%202.pdf#page=33> (дата звернення: 26.11.2021)., с. 33].

У згаданих вище публікаціях увага приділена загалом особливостям пам'яті та її розвитку у дітей молодшого шкільного віку, але не сфокусовано увагу на розвитку довготривалої пам'яті у дітей молодшого шкільного віку. Зважаючи на це, ми зробили більш прицільний огляд і аналіз наукових публікацій, щоб з'ясувати особливості розвитку довготривалої пам'яті у дітей молодшого шкільного віку, результати якого подано далі.

Ще в минулому столітті у науковій праці з вікової психології, створеній в Науково-дослідному інституті психології за редакцією класика української психології Г. С. Костюка, було відзначено, що в дітей молодшого шкільного віку спостерігається дослівність запам'ятовування. Цей факт, доктор психологічних наук О. В. Скрипченко пояснив не віковими особливостями, а рядом факторів життєвого досвіду дітей. Діти молодшого шкільного віку ще не вміють розрізняти завдання запам'ятати й відповісти від інших завдань (зрозуміти тощо), тому вони налаштовуються на дослівне запам'ятовування і відтворення. Цьому сприяє і відсутність чітких вказівок з боку вчителя про те, що саме треба запам'ятати дослівно, а що можна переповісти іншими словами. Також перевантаження навчальними завданнями учнів, які ще не достатньо володіють раціональними прийомами навчання, мимовільно починають прагнути до дослівного запам'ятовування (А. О. Смирнов) [**Вікова психологія** / за ред. Г. С. Костюка. – Київ, 1976. – 272 с., с. 151].

У нашому розумінні, дослівне запам'ятовування дозволяє накопичувати знання про розрізнені факти, але не сприяє утворенню системних уявлень і знань. Загромадження пам'яті несистематизованою інформацією призводить до того, що потім важко довільно знайти в ній потрібні дані.

Дослівне запам'ятовування, на думку О. В. Скрипченка, має і позитивне значення. Зокрема, дослівне запам'ятовування і відтворення сприяє накопиченню словникового запасу і набуттю культури мовлення, сприяє

також розвитку довільної пам'яті. Також у процесі заучування розвивається здатність до самоконтролю в навчальній діяльності, а саме здатність помічати помилки у відтвореному матеріалі та здатність їх виправляти [**Вікова психологія / за ред. Г. С. Костюка. – Київ, 1976. – 272 с., с. 151].**

Завдяки такому тренуванню пам'яті здатність заучувати і відтворювати у молодшому шкільному віці значно підвищується, зростає також продуктивність запам'ятовування (що дослідили М. Н. Шардаков, Є. А. Фарапонова та ін.). Дослідивши учнів другого і третього класів, С. Г. Бархатова показала, що в процесі навчання у них зростає міцність запам'ятовування [**Вікова психологія / за ред. Г. С. Костюка. – Київ, 1976. – 272 с., с. 151].** Це означає, що у молодших школярів інтенсивно розвивається не тільки короткочасна, а й довготривала пам'ять. У дослідженні С. Г. Бархатової було виявлено також, що у цей віковий період діти частіше використовують спеціальні прийоми запам'ятовування, оволодівають більш досконалими мнемічними прийомами. Завдяки цьому зростає ефективність і точність запам'ятовування. При цьому, ефективність запам'ятовування словесного матеріалу, текстів зростає більше, ніж ефективність запам'ятовування конкретних предметів і зображень [**Вікова психологія / за ред. Г. С. Костюка. – Київ, 1976. – 272 с., с. 151].** На нашу думку, підвищення здатності довільно користуватися більш досконалими спеціальними мнемічними прийомами може сприяти вдосконаленню довготривалої пам'яті.

Як зазначають дослідники, у розвитку пам'яті дітей молодшого шкільного віку відбуваються не тільки кількісні, а і значні якісні зміни. Завдяки навчання у них розвивається логічна пам'ять, яка має велике значення для набуття знань. В емпіричних дослідженнях було встановлено, що діти молодшого шкільного віку здатні виокремлювати в навчальному матеріалі, який є для них зрозумілим, опорні пункти, головні думки, здатні пов'язувати їх між собою і завдяки цьому успішно їх запам'ятовувати, якщо забезпечити їм уміле керування їхньою навчальною діяльністю [**Вікова психологія / за ред. Г. С. Костюка. – Київ, 1976. – 272 с., с. 151-152].** У

нашому розумінні, логічне запам'ятовування забезпечує не тільки нагромадження в пам'яті різноманітних фактів, а й сприяє формуванню системних уявлень і знань, які більш міцно зберігаються в довготривалій пам'яті та дозволяють легше видобувати з пам'яті потрібну інформацію.

Також у молодших школярів змінюється співвідношення мимовільного і довільного запам'ятовування, а саме зростає частка довільного запам'ятовування. Співвідношення образної та словесно-логічної пам'яті змінюється в бік переважання словесно-логічної [Вікова психологія / за ред. Г. С. Костюка. – Київ, 1976. – 272 с., с. 152].

Г. С. Костюк зауважив, що для розвитку логічної пам'яті учнів є важливою допомогою вчителя, який має спрямовувати учнів на те, щоб спочатку зрозуміти навчальний матеріал (використовуючи такі прийоми роботи з навчальним матеріалом, як: аналіз, порівняння, співвіднесення, групування тощо), а потім завчити його [Вікова психологія / за ред. Г. С. Костюка. – Київ, 1976. – 272 с., с. 152]. Ми погоджуємось із цією думкою, адже включення довільного раціонального мислення в процес запам'ятовування сприяє більш свідомому і кращому засвоєнню матеріалу, який треба запам'ятати, подібно до того, як ретельне пережовування їжі сприяє легшому і кращому подальшому перетравлюванню і засвоєнню її. Більш свідоме і краще засвоєння інформації, у свою чергу, є важливою умовою її довшого зберігання і кращого відтворення, за необхідності.

О. В. Скрипченко також звернув увагу на те, що вміння порівнювати, знаходити подібне і відмінне в навчальному матеріалі та чітке усвідомлення подібного і відмінного є необхідною умовою міцного запам'ятовування навчального матеріалу. Якщо ж не навчити дітей порівнювати та знаходити подібне і відмінне, то неминучими будуть помилки в запам'ятовування, зумовлені змішуванням інформації [Вікова психологія / за ред. Г. С. Костюка. – Київ, 1976. – 272 с., с. 152]. Взнявши до уваги цю обставину, ми дійшли думки, що розвиток логічного мислення є важливою запорукою розвитку довільної і довготривалої пам'яті у дітей молодшого шкільного віку.

Але, як ми з'ясували, ця думка не нова. Ще Л. С. Виготський, розмірковуючи про закономірності розвитку пам'яті, звернув увагу на те, що в процесі розвитку дитини, спочатку пам'ять є основою для розвитку мислення, а потім розвинене мислення сприяє розвитку і вдосконаленню пам'яті [Виготский Л. С. Психология развития человека / Л. С. Выготский. – М. : Смысл; Эксмо, 2003. – 1136 с., илл. – (Серия «Библиотека всемирной психологии»), с. 592-595].

За спостереженнями П. І. Зінченко, довільне запам'ятовування у дітей, які навчаються в першому, другому й третьому класах, є найпродуктивнішим тоді, коли матеріал, який треба запам'ятати, включений у зміст їхньої активної діяльності, навіть, якщо ця діяльність не спрямована спеціально на запам'ятовування цього матеріалу. Завдяки розвитку у дітей молодшого шкільного віку мислення мимовільне запам'ятовування у них також набуває більшої систематичності і продуктивності. Тому, на думку, П. І. Зінченка, можна досягти набуття молодшими школярами знань, досить великих за обсягом і складних за змістом, якщо спиратись на можливості їхньої мимовільної пам'яті та створювати необхідні умови для її функціонування [Вікова психологія / за ред. Г. С. Костюка. – Київ, 1976. – 272 с., с. 153].

М. В. Савчин і Л. П. Василенко стверджують, що молодший шкільний вік є сенситивним періодом для розвитку пам'яті. Вони так само, як і згадані вище автори, зауважують, що цей період особливо сильно змінюється співвідношення мимовільного і довільного запам'ятовування: довільна пам'ять інтенсивно розвивається, хоча і мимовільна пам'ять теж активно використовується. Автори також говорять про те, що опановуючи мнемічні дії, молодші школярі спочатку опановують розумові операції, що необхідні для запам'ятовування і відтворення, а потім вчаться використовувати їх у різноманітних ситуаціях. Важливим для нашого дослідження є вказівка, що розвитку пам'яті у дітей молодшого шкільного віку сприяє розв'язання спеціальних мнемічних задач у процесі різних видів діяльності [Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія : навчальний посібник

/ Мирослав Васильович Савчин, Леся Павлівна Василенко. – Київ : Академвидав, 2006. – 360 с., с. 183-184].

М. В. Савчин і Л. П. Василенко подають перелік і опис різних стратегій (прийомів) керування пам'яттю, які діти молодшого шкільного віку засвоюють у процесі навчання, і які допомагають школярам запам'ятовувати навчальний матеріал. Зокрема, найважливішими прийомами запам'ятовування автори називають такі: повторення, організування матеріалу, семантичне оброблення інформації, створення ментальних образів, пошук інформації в пам'яті.

Спочатку школярі повторюють окремо слова, щоб їх запам'ятати, а трохи пізніше – приблизно в дев'ятирічному віці – починають групувати слова і повторювати їх групами. Таке групування є проявом розвитку здатності організувати матеріал для запам'ятовування. М. В. Савчин і Л. П. Василенко називають це вміння важливим досягненням дітей молодшого шкільного віку. Розвиток здатності організувати матеріал проходить певні етапи. Діти, які навчаються в 1-2 класах пов'язують слова за простими асоціаціями, за близькістю їх розміщення у переліку. Школярі, які навчаються в 3-4 класах, групують слова за загальними ознаками. Групування за категоріями дозволяє дітям запам'ятати і відтворити більше матеріалу [Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія : навчальний посібник / Мирослав Васильович Савчин, Леся Павлівна Василенко. – Київ : Академвидав, 2006. – 360 с., с. 184]. У нашому розумінні, таке вміння пов'язано із розвитком абстрактного мислення і здатністю розрізняти суттєві (головні) і несуттєві (другорядні) ознаки конкретних предметів.

Семантичне оброблення інформації дозволяє відтворювати інформацію про події та обставини через логічний висновок [Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія : навчальний посібник / Мирослав Васильович Савчин, Леся Павлівна Василенко. – Київ : Академвидав, 2006. – 360 с., с. 184]. Така здатність так само, як і попередня пов'язана із розвитком логічного мислення.

Створення ментальних образів допомагає молодшим школярам краще засвоювати незвичний для них матеріал. Це вміння теж розвивається в процесі навчання. М. В. Савчин і Л. П. Василенко зазначають, що учні 3-4 класів створюють ментальні образи легше і краще, ніж учні першого класу [Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія : навчальний посібник / Мирослав Васильович Савчин, Леся Павлівна Василенко. – Київ : Академвидав, 2006. – 360 с., с. 184]. На нашу думку, це зумовлено тим, що створення ментальних образів тісно пов'язане з уявою, яка збагачується і розвивається протягом навчання у школі.

Пошук інформації в пам'яті є одним із проявів довільного користування дитиною власною пам'яттю і накопиченим досвідом. Ми вважаємо, що вміння знаходити в архівах пам'яті потрібну інформацію є важливим компонентом міцної пам'яті, адже швидке і міцне запам'ятовування саме по собі нічого не варте, якщо потім людина неспроможна знайти у пам'яті необхідну інформацію саме тоді, коли вона потрібна, а не колись потім, коли в ній вже немає потреби. Таке вміння, на нашу думку, має особливе значення для довготривалої пам'яті.

Л. Л. Макарова здійснила порівняльний аналіз показників розвитку пам'яті і мислення молодших школярів через використання проблемних та ігрових ситуацій в навчальному процесі і встановила, що розвиток пам'яті і мислення учнів перших класів значно прискорюється завдяки широкому використанню ігрових ситуацій. Зокрема, авторка показала, що у третьокласників активізація розвитку пам'яті і мислення відбувається в результаті використання в навчальному процесі проблемних ситуацій. За результатами проведеного нею експерименту дослідниця довела, що детермінантою розвитку пам'яті та мислення першокласників є дидактична гра, а для третьокласників більш ефективним засобом розвитку пізнавальних процесів є проблемне навчання [Макарова Л. Л. Проблемна ситуація та гра як психологічні детермінанти розвитку пам'яті і мислення молодших школярів : Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. – педагогіка та

вікова психологія / Любов Леонідівна Макарова ; Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2001. – 17 с. –

Режим доступу:

<http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6517/Makarov%20.pdf?sequence=1> (дата звернення: 29.11.2021).]. Ми розуміємо таку закономірність як цілком закономірну. Ігрова діяльність є провідною для дошкільного віку, і її важливе значення ще зберігається в перші роки навчання у школі. Та з розвитком абстрактного логічного мислення поступово набирає актуальності проблемно орієнтоване навчання.

2.2 Використання традиційних та нетрадиційних методів розвитку довготривалої пам'яті

Розумові здібності і пам'ять, ростуть

як мускули при тренуванні.

Академік В. А. Обручев

[Баришполь С. В. Посібник практичного психолога: метод. посіб.

Харків: видавнича група «Основа», 2009. С. 20-25.]

Пам'ять – чи не найцінніша і найдивовижніша людська здібність. Пам'ять не може бути поганою. Коли вчителі нарікають на пам'ять якогось учня, це означає, що учень не вміє користуватися своєю пам'яттю або вчителі не знають його пам'яті [Фаєв Б. Ф. Психологічне виховання учнів/ Б. Ф. Фаєв. – К.: Радянська школа. – 1977. – С. 40-42.]

Удосконалення пам'яті в молодшому шкільному віці зумовлене в першу чергу придбанням в ході навчальної діяльності різних способів і стратегій запам'ятовування, пов'язаних з організацією і обробкою матеріалу, що запам'ятовується. Працюючи над розвитком пам'яті, проводячи спеціальні ігри та вправи, моніторинги та діагностики, можливо, реально підвищити

успішність в учнів та їх навчальну мотивацію. Робота в цьому напрямку дозволила з'ясувати причини низької успішності і поганого запам'ятовування:

- ослаблене здоров'я учнів;
- низька мотивація навчальної діяльності, недолік мовного розвитку;
- недостатній розвиток пам'яті, низький її обсяг і точність

[www.valeocentre.ru/pamytka_47/html]

Міцність пам'яті, тобто тривале збереження інформації, у дітей значно слабкіша, ніж у дорослих. Відбирати, групувати потрібний матеріал та відтворювати його діти не здатні, а пам'ять має величезне значення в процесі навчання [Исследование памяти/ [отв. ред. Н. Н. Корж]. – М.: Наука, 1990. – с. 230.]. Тому вчителі та батьки повинні докладати максимум зусиль для розвитку пам'яті, допомагати школярам оволодівати раціональними прийомами запам'ятовування. Інакше не може бути повноцінного розвитку особистості без наявності володіння хоча б одним з видів пам'яті.

Хороша пам'ять учня – це така пам'ять, яка забезпечує «швидкість запам'ятовування, тривалість збереження і легкість відтворення заучуваного матеріалу». Для формування цих якостей пам'яті слід спиратися на природні закони мимовільного запам'ятовування. Основний закон полягає в тому, що найлегше запам'ятовується яскравий матеріал і той, що постійно входить в поле діяльності [www.valeocentre.ru/pamytka_47/html].

Запам'ятовування в молодшому шкільному віці носить довільний характер і розвиток пам'яті здійснюється в умовах систематичного цілеспрямованого навчання, що значно прискорює й підвищує рівень розвитку пам'яті дітей. Одночасно саме навчання висуває нові вимоги до пам'яті – необхідно запам'ятати заданий матеріал і точно відтворити його. Найважливішим засобом мнемічної діяльності вважають розумові операції, що забезпечують логічну переробку матеріалу, який запам'ятовується [Зинц Р. Обучение и пам'ять: [монографія]./ Р. Зинц, Б. А. Бенедикова. – Минск: Высшая школа, 1984. – 238с.]. Паралельно з довільним запам'ятовуванням певну роль починає відігравати готовність пам'яті.

Школяр вже при читанні усвідомлює, що цей матеріал йому може знадобитися. Учень заздалегідь прогнозує, коли й при яких обставинах буде використаний той або інший матеріал. Це позитивно впливає на швидкість пригадування. З перших днів навчання школяр повинен багато чого запам'ятати. Однак він ще не знає техніки запам'ятовування, не знає прийомів, що полегшують запам'ятовування, не вміє перевіряти ступінь запам'ятовування. Як правило, не знаючи всього цього, учень механічно запам'ятовує, без осмислення логічних зв'язків в частинах матеріалу. Смірнов сформував основні прийоми, які сприяють розумінню й осмисленню навчальних текстів, які необхідно засвоїти: використання змістовних зв'язків, порівняння, класифікація, систематизація, операції самоконтролю. Серед методичних прийомів, які сприяють розумінню навчального матеріалу, значне місце займають питання, що спрямовують увагу школярів на головне: учбово-методичні завдання, розумові завдання (написання планів, конспектів, доповідей, творів і так далі). При обґрунтуванні прийомів осмисленого сприйняття, запам'ятовування й відтворення знань виробляється вміння осмислено користуватися пам'яттю, володіти нею. Хоча в центрі уваги сучасної психології навчання є аналіз змісту досліджуваного матеріалу і прийоми засвоєння його учнями, але більшу роль відіграє питання про повторення знань, що запам'ятовуються. Забування відбувається особливо інтенсивно в перші дні. Тому рекомендується повторювати матеріал у перші дні після вивчення, по гарячих слідах, поки матеріал ще не забули. Дослідження психологів показали, що застосування людиною певної схеми, що є опорою для засвоєння, значно підвищує ефективність запам'ятовування й наступного його відтворення [Заика Е. Экспериментальная психология памяти: основное методики и результаты исследований/ Е. Заика // Практична психология та соціальна робота. 2002. – № 9-10. – с. 10-17.].

Питання формування та розвитку довготривалої пам'яті цікавило людей на різних щаблях історичного розвитку. Розробкою ефективних прийомів та способів її розвитку займалося багато вчених та дослідників.

Ще понад 2500 років тому великий Піфагор, якого ми знаємо як видатного математика, створив систему вправ, що дозволяє будь-якій людині розвивати в собі феноменальні здібності [Баришполь С. В. **Посібник практичного психолога: метод. посіб./ С. В. Баришполь. – Харків: видавнича група «Основа», 2009. – с. 20 – 25.**].

Створена ним піфагорійська школа була свого часу розгромлена ворогами. Але велике вчення мудрого грека не зникло. У Стародавньому Римі Цицерон і Юлій Цезар, щоб здобути успіх використовували прийоми психотехніки розроблені Піфагором. Пізніше засновник ордену ієзуїтів Ігнатій Лойола, Леопардо да Вінчі, Наполеон та багато інших видатних особистостей минулого визнавали, що також активно користувалися прийомами розробленими Піфагором [Баришполь С. В. **Посібник практичного психолога: метод. посіб./ С. В. Баришполь. – Харків: видавнича група «Основа», 2009. – с. 20 – 25.**].

У нашій країні, де езотеричні техніки тривалий час не визнавалися, про психотехніку Піфагора згадали лише в 90-ті роки минулого століття. В архівах знайшли рукописи видатного російського економіста і філософа В. Мануйлова. У цих рукописах і були зазначені прийоми розроблені великим математиком [Баришполь С. В. **Посібник практичного психолога: метод. посіб./ С. В. Баришполь. – Харків: видавнича група «Основа», 2009. – с. 20 – 25.**]

Ось деякі з них.

- Якщо хочете мати бездоганну пам'ять, щоденно вранці і ввечері необхідно подумки прокручувати в дрібницях всі події, які трапились з вами минулого дня. Крім того, подіям, власним вчинкам обов'язково слід дати оцінку, ставлячи собі питання:

- Що я зробив сьогодні?
- Що не зробив з потрібного?
- Які мої вчинки заслуговують на засудження, а які – на похвалу?
- Яким моїм вчинкам слід радіти?

- Оволодівши попереднім прийомом, слід звертатись до подій вчорашнього дня, позавчорашнього і т. ін. Якщо у вас вистачить терпіння використовувати вищевказані вправи кожного дня, вашій пам'яті позаздрить навіть комп'ютер з великою базою даних.

Тренуючи таким чином свою пам'ять протягом тривалого часу, ви зможете згадувати події будь-якого періоду свого життя, будете легко згадувати уривки з текстів і навіть великі за обсягом поеми, групи предметів, ряди цифр, гами кольорів, мелодії тощо.

- Іще одна вправа, взята з життя піфагорійця. Вранці, ще до того, як він підніметься з ліжка, піфагорійцеві необхідно було подумки уявити основні події дня, включаючи конкретних людей, їхні вчинки, одяг і навіть репліки майбутніх розмов.

Звісно для піфагорійців подібні навички були забавкою, мистецтвом «вищого пілотажу», але і для нас вони не є недосяжними. Слід лише дотримуватись деяких правил:

- навчитись уявляти події яскраво і чітко, в деталях;
- не поспішати в оволодінні технологією «виховання пам'яті»;
- ніколи не думати про те, чого не слід робити, адже негативні емоції та думки уміють матеріалізуватись [Баришполь С. В. **Посібник практичного психолога: метод. посіб./ С. В. Баришполь. – Харків: видавнича група «Основа», 2009. – с. 20 – 25.**].

Довготривала пам'ять здатна зберігати інформацію протягом практично необмеженого терміну, при цьому існує (але не завжди) можливість багаторазового відтворення. Насправді функціонування довгострокової пам'яті зазвичай пов'язане з мисленням і вольовими зусиллями. Якщо пам'ять добре розвинена, то розумові процеси протікають правильніше й швидше. Коли інформація важка для запам'ятовування, складно організована, і дитина обмежена у часі, на допомогу приходять спеціальні прийоми швидкого запам'ятовування. Вони дозволяють уникнути занудної зубріння. Різні прийоми і способи ефективні для кожного по-різному. В якості розумових

прийомів запам'ятовування можуть бути використані: змістове співвідношення, класифікація, виділення смислових опор, складання плану та ін [www.valeocentre.ru/pamytka_47/html].

С. В. Барішполь пропонує цілий ряд порад та способів ефективного запам'ятовування під назвою «Сім законів пам'яті» [Додаток Д]

Розвиток пам'яті насамперед залежить від зацікавленого включення особистості в продуктивну діяльність, зокрема навчальну, спрямовану на самостійне пізнання світу або досягнення нових результатів діяльності. Чим вагоміші мотиви супроводжують діяльність суб'єкта, тим успішніші результати запам'ятовування.

Найголовніше – не познайомитися з якомога більшою кількістю приватних прийомів і способів, а зрозуміти загальні фактори, за якими всі вони побудовані. Освоївши їх, молодший школяр зможе запам'ятовувати абсолютно будь-яку необхідну інформацію найефективнішим саме для нього способом [Алфимов В. Н. Развитие личности школьника/ Алфимов В. Н., Пономаренко В. Н. – Советская педагогика, 1998.]

Т. Б. Нікітіна вказує низку чинників, які лежать в основі будь-якого ефективного запам'ятовування. Опис їх подано нижче.

Фактор бажання. Для того щоб запам'ятати інформацію, потрібно хотіти це зробити. Мати чіткої і усвідомлений намір, ставити задачу запам'ятати. Як не дивно, величезний відсоток невдалого запам'ятовування пов'язаний з тим, що учень не ставив свідому задачу – запам'ятати.

Фактор усвідомлення. Крім бажання необхідно подумати над мотивом – для чого знадобиться запам'ятовувана інформація, як і коли, доведеться її використовувати. Добре, якщо дитина зможе усвідомити і поставити мету майбутнього запам'ятовування. Для того щоб запам'ятати інформацію, потрібно встановити зв'язок з уже наявними у дитини знаннями або досвідом. Іншими словами, кожен нову одиницю інформації не можна залишити не пов'язаною ні з чим – потрібно обов'язково пов'язати її з чимось. Якщо ніякого зв'язку не встановлено, то відшукати її в надрах пам'яті буде дуже

складно. Для того щоб інформація була засвоєна, у дитини є два шляхи: або її зубрити, або ж встановити зв'язок або зв'язку і обмежитися одним-двома повторами. Причому чим більше зв'язків між двома думками чи фактами буде встановлено, тим вища ймовірність згадати одну інформацію за допомогою іншої. При встановленні кожної нової зв'язку, в свою чергу, встановлюються нові нервові зв'язки, і чим більше таких зв'язків, тим зчеплення між фактами краще. Зв'язки можуть бути двох основних видів – логічні (сміслові) і асоціативні (образні, абстрактні).

Фактор яскравих вражень. Щоб запам'ятовування сталося швидше, а сліди зберігалися якомога довше, необхідно допомогти дитячій пам'яті трансформувати запоминаемую інформацію в комфортний для неї вид. Іншими словами, будь-яку інформацію потрібно постаратися зробити такою, щоб вона виглядала як яскраве враження.

Фактор гарної уваги. Без уваги немає запам'ятовування. Вісімдесят відсотків недоліків в запам'ятовуванні мають відношення до недостатньо хорошої уваги. Тому треба, по-перше, виробити навички концентрації уваги, а по-друге, ніколи не забувати їх, вчасно підключати. Застосовуючи техніки запам'ятовування, необхідно пам'ятати про наступне: техніки – це не підміна власне запам'ятовування, а лише засіб для скорочення часу на запам'ятовування. Природна пам'ять, дана з народження, завжди бере участь в роботі. Техніки – це допомога їй, їх не можна переоцінювати і потрібно підлаштовувати під природну (її ще називають натуральною) пам'ять. Молодшому школяреві необхідно вдаватися не тільки до прийомів і способам запам'ятовування навчального матеріалу, а й до розглянутих нами факторів ефективного запам'ятовування, в основі яких лежить: бажання, усвідомлення, яскраві враження, гарна увага. Освоївши їх, молодший школяр зможе запам'ятовувати абсолютно будь-яку необхідну інформацію найефективнішим саме для нього способом.

При виборі ефективних способів та методів розвитку довготривалої пам'яті у молодших школярів слід враховувати той факт, що вона тісно

взаємопов'язана та виходить з короткотривалої пам'яті і базується на мимовільному та довільному запам'ятовуванні.

Короткотривала пам'ять виступає в ролі обов'язкового сховища та фільтра для довготривалої пам'яті, через який проходить великий обсяг інформації і в якому відсіюється непотрібний для запам'ятовування матеріал та структурується необхідна інформація яка переходить у довготривалу для збереження і подальшого використання.

Короткотривала і довготривала пам'ять взаємопов'язані і працюють як єдина система. Одна з концепцій, що описує їх спільну, взаємозв'язану діяльність, розроблена американськими вченими Р. Аткинсоном і Р. Шифрином [www.azps.ru/articles/proc36/html].

Схема пам'яті за Р. Аткинсоном і Р. Шіфріном досить добре описує роботу короткочасної пам'яті, але абсолютно не враховує зворотний зв'язок довготривалої пам'яті з короткочасною. Справа в тому, що обидва типи пам'яті працюють у взаємозв'язку і паралельно. У пам'яті йде постійна робота по зверненню до минулого досвіду, його доповнення новою інформацією, а також коригування засвоєних відомостей. Інакше кажучи, людині немає необхідності заучувати те, що він і так добре знає. На цьому заснована асоціативна пам'ять [www.azps.ru/articles/proc36/html].

Необхідно відзначити, що і об'єм пам'яті, і міцність запам'ятовування залежать від багатьох умов [Кузнецов М. А. **Методика исследования объема и точности моторной кратковременной памяти/ М. А. Кузнецов Е. В. Заика// Вопросы психологи. – 1986. – № 4. – с. 158-160.**]. Так успіх запам'ятовування залежить від того, в якій мірі матеріал осмислюється людиною. При механічному запам'ятовуванні слова, предмети, події, рухи запам'ятовуються точно в такому порядку, у якому вони сприймалися, без будь-яких перетворень. Механічне запам'ятовування опирається на просторову й тимчасову близькість об'єктів запам'ятовування. Осмислене запам'ятовування засноване на розумінні внутрішніх логічних зв'язків між частинами матеріалу.

Факти спеціальних досліджень показують, що матеріал, який займає провідне місце в діяльності людини, запам'ятовується краще тоді, коли встановлено логічні зв'язки між частинами його змісту [Алексеева Л. Ф. **Психология активности личности/ Алексеева Л. Ф. – Новосибирск, 2000.**].

Мимовільне запам'ятовування буде продуктивнішим тоді, коли людина буде зацікавлена змістом виконуваного завдання. Так, якщо учня цікавить урок, він запам'ятає його зміст краще, ніж тоді, коли школяр слухає тільки «для порядку». Спеціальне вивчення умов високої продуктивності мимовільного запам'ятовування знань у навчанні показало, що однією з найважливіших умов є створення внутрішньої пізнавальної мотивації навчальної діяльності. Це досягається за рахунок спеціальної організації системи навчальних вправ, при якій кожний отриманий результат стає необхідною умовою для одержання наступного результату.

Довільне запам'ятовування – це продукт спеціальних мнемічних дій, тобто таких дій, основною метою яких буде саме запам'ятовування. Продуктивність такої дії також пов'язана з особливостями її цілей, мотивів і способів здійснення. При цьому, як показали спеціальні дослідження, одне з основних умов довільного запам'ятовування – чітка постановка завдання запам'ятати матеріал точно, повно й послідовно. Різні мнемічні цілі впливають на характер самого процесу запам'ятовування, на вибір різних його способів, а у зв'язку з цим і на його результат [Психология для всех и каждого/ [сост. В. Б. Шапарь]. – Харьков: форсинг, 2002. – 448с.]. Тому в навчальній роботі важливо давати учням диференційовані завдання: що саме і як треба запам'ятати.

Велику роль у довільному запам'ятовуванні відіграють мотиви, які спонукають до запам'ятовування [Смирнов А. А. **Психология запоминания / А. А. Смирнов. – М.: Мир, 1948. – 326с., с. 25**]. Повідомлювана інформація може бути зрозуміла й заучена, але без стійкої потреби школяра у ній, інформація може швидко забуватися. Люди, у яких недостатньо сформоване почуття відповідальності, часто забувають те, що їм необхідно пам'ятати.

Серед умов продуктивності довільного запам'ятовування провідне місце займає використання раціональних прийомів запам'ятовування. Знання складаються з певної системи фактів, понять, суджень. Для їхнього запам'ятовування необхідно виділити певні значеннєві одиниці, встановити зв'язок між ними, застосовувати логічні прийоми, пов'язані з більш розгорнутими процесами мислення. Розуміння – необхідна умова логічного, осмисленого запам'ятовування. Незрозуміле або погано зрозуміле завжди виступає у свідомості людини як щось окреме, змістовно не пов'язане з минулим досвідом. Незрозумілий матеріал зазвичай не викликає інтересу до свого змісту.

Одним з найважливіших прийомів логічного запам'ятовування є складання плану до матеріалу, який необхідно запам'ятати. Складання плану містить у собі три моменти:

- 1) розбивка матеріалу на складові частини;
- 2) назва заголовків до них або виділення якого-небудь опорного пункту, з яким легко асоціюється весь зміст даної частини матеріалу;
- 3) зв'язування частин по їхніх заголовках або виділених опорних пунктах у єдиний ланцюг асоціацій [**Лезер Ф. Тренерівка пам'яті: [перев.. с. нем.] / Ф. Лезер. – М.: Мир, 1979. – 167с., с. 60].**

Об'єднання окремих думок, пропозицій у значеннєві частини скорочує кількість одиниць, які треба запам'ятати, не зменшуючи обсягу матеріалу, що запам'ятовується. Запам'ятовування полегшується ще й тому, що в результаті складання плану матеріал здобуває чітку, розчленовану й упорядковану форму. У дослідженні, де вивчали мимовільне запам'ятовування тексту школярами, виявили, що дуже легкий текст запам'ятовується гірше, ніж текст середньої складності. Важкий текст запам'ятовується краще при складанні плану до його змісту, а не при використанні вже готового плану до цього ж тексту. Отже, мимоволі запам'ятовується краще той матеріал, що викликає активну розумову роботу над ним.

Велику увагу потрібно приділити вирішенню кросвордів, ребусів, виходячи з того, що перебір варіантів в процесі відгадування допомагає встановлювати зв'язки між словами, і таким чином уникнути повторного заучування уже відомих слів [Мачинський О. В. До проблеми ідентифікації особистості/ О. В. Мачинський // Практична психологія та соціальна робота. – 2000.].

До того ж молодших школярів слід спеціально вчити розгадуванню ребусів. Так як тут необхідно вміння утримувати в пам'яті частини слова, одночасно здійснюючи перебір варіантів. Спочатку потрібно брати короткі слова, а потім вже використовувати складні випадки, коли буква або малюнки предметів знаходяться над, під, за, перед, з іншими буквами, коли предмет на малюнку можна назвати різними словами. Також, з метою розвитку пам'яті на уроках підходять завдання на складання речень до кожної картинки, читання вірша, відгадування загадки на кожну картинку.

Навчальний матеріал великий за обсягом може запам'ятовуватися трьома способами:

- 1) вроздріб – частковий спосіб,
- 2) увесь відразу – цілісний спосіб,
- 3) увесь і вроздріб – комбінований спосіб [Методика розвитку пам'яті// Неведомый мир. – М., 2005. – №9. – с. 45-49.].

Найбільш раціональним для даного виду діяльності є комбінований спосіб, а найменш раціональним – частковий. При використанні часткового способу відсутня орієнтація на загальний зміст, тому окремі частини заучуються ізольовано одна від іншої. Це призводить до швидкого забування заученого. Більше продуктивним є цілісний спосіб, при якому запам'ятовується увесь зміст матеріалу, що полегшує розуміння й запам'ятовування окремих частин. Але частини можуть відрізнятися по складності, до того ж середина матеріалу завжди запам'ятовується гірше, ніж початок і кінець, особливо при великому обсязі. Тут може бути застосований комбінований спосіб запам'ятовування, при якому спочатку осмислюється,

усвідомлюється весь матеріал, у процесі чого виділяються окремі його частини, потім запам'ятовуються ці окремі частини, особливо найбільш складні, і нарешті, знову повторюється увесь матеріал.

Можливість відтворення необов'язково є показником міцності запам'ятовування. Тому вчитель повинен завжди турбуватися про те, щоб шляхом повторень досягти більше змістовного закріплення знань учнями. Однак повторення буде продуктивним лише тоді, коли воно усвідомлене, осмислене і активне. В протилежному випадку воно призведе до механічного запам'ятовування. Тому найкращий вид повторень – це включення засвоєного матеріалу в наступну діяльність. Раніше засвоєні знання, включаючись у контекст нових знань, не тільки обновлюються, але і якісно змінюються, переосмислюються.

2.3. Ейдетика як технологія розвитку пам'яті

Скажи мені – і я забуду;

Покажи мені – і я запам'ятаю;

Дай зробити – і я зрозумію.

(Китайська притча)

Найважливішим завданням української національної системи освіти є підготовка інтелектуально розвиненої людини, здатної до розв'язання нових складних проблем. У нинішній системі навчання пропонується певна кількість знань, які треба засвоїти. Ні для кого не є секретом, що будь яка розмова на побутову тему може тривати нескінченно. Будь-яка наукова – за п'ятнадцять хвилин викликає втомлену увагу. Кожен учень іде власним шляхом і за великим обсягом інформації не завжди встигає усвідомити, а значить – запам'ятати матеріал. Перевантаження незасвоєним матеріалом веде до втрати

інтересу до навчання, з'являється або байдужість, або тривога перед труднощами, що призводить до стресу та психологічного навантаження організму. Для того, щоб підготувати дітей до активного сприймання, необхідно відновити цілісне, яскраве, образне сприймання світу [Недозірна Г.

І. Розвиток пам'яті та творчого мислення методами ейдетики в початковій школі/ Г. І. Недозірна// Обдарована дитина. – 2013. – № 2. С. 8-9.]

Сьогодні перед багатьма вчителями постає думка: яким методам і прийомам надати перевагу? Що робити, аби кожному учневі було легко і цікаво здобувати знання? Зараз пропонується багато методик і одна з них – «Школа Ейдетики».

«Школа Ейдетики» – впорядкований набір методів і вправ, що допомагають оволодіти осмисленим використанням своєї уяви для відтворення будь-якої інформації. Її автором є – російський вчений Ігор Матюгін [Богайчук Р. В. **Практична ейдетика в початковій школі: навч. книг./ Р. В. Богайчук. – Тернопіль: Богдан, 2013. – 46с.**]. Основою даної методики стала ейдотехніка.

Ейдотехніка – сукупність найбільш ефективних та перевірених протягом багатьох років як авторських, так і класичних прийомів запам'ятовування; технологія з обробки, зберігання та відтворення інформації [www.dorobok.edu.vn/ua/article/pdf/624/].

Ейдотехніка – не чергове новомодне породження XXI століття. Традиції ейдетики сягають своїм корінням в епоху античності. Давні греки вважали, що людина думає, мислить ейдосами – образами. У її розумі, як на восковій таблиці, виникають відбитки – образи того, про що вона думає, говорить, і в такому вигляді утримується в пам'яті. Тому втрата образу (за асоціацією – його стирання) здавна характеризує забування.

Уперше термін «ейдетика» був озвучений німецьким психологом Е. Йеншем, а поширення і глибокого вивчення набув у дослідженнях видатного психолога О. Р. Лурія, який поділив методики запам'ятовування на два основних напрямки:

1) мнемотехніка (методи, у основі яких лежить вербально-логічне мислення);

2) ейдетика (методи, засновані на конкретно-уявному мисленні) [www.dorobok.edu.vn/ua/article/pdf/624/].

Величезна цікавість до ейдетики спостерігалася в Західній Європі 20-40-х років ХХ століття. Особливо активно даний напрям розвивався в Німеччині. Великий вклад у розвиток науки ейдетики належить талановитому та креативному російському викладачу, доктору педагогічних наук І. Ю. Матюгін, який у 90-х роках ХХ століття з групою дослідників вивчив накопичений людством досвід ефективного запам'ятовування і розробив 27 методів образного розвитку уваги та пам'яті. А от у нашій вітчизняній освіті про ейдетика всерйоз заговорили не так давно, і в основному завдячуючи Є.В. Антощуку, керівнику «Української Школи Ейдетики», де кожен може навчитися у ігровій формі запам'ятовувати слова (у тому числі й іноземні), цифри, обличчя, імена, вірші, великі тексти тощо [www.dorobok.edu.vn/ua/article/pdf/624/].

У середині 1980-х років І. Матюгін розробив ігрову систему, яка покращує сприймання та відтворює інформацію, спираючись на властиве кожній людині вміння уявляти та фантазувати [Недозірна Г. І. **Розвиток пам'яті та творчого мислення методами ейдетики в початковій школі/ Г. І. Недозірна// Обдарована дитина. – 2013. – № 2. С. 8-9.**]. Численні експерименти довели, що пам'ять людини тісно пов'язана з її уявою та уявленнями – «ейдосами», як казали древні греки. Дана методика отримала назву «Школа Ейдетики».

Впровадження цієї методики в Україні здійснює як уже зазначалося Євген Антощук. Він зазначає, що вміння дорослого «спускатися» до рівня дитини, тобто бачити яскраво, вміння дивуватися, фантазувати – це і є ейдетика.

Отже, ейдетика – це вміння працювати з живою уявою, використовувати мнемічні прийоми. Людина з такою пам'яттю швидко та ефективно працює з

великою кількістю інформації без напруження й перевантаження психічної діяльності [**Використання ейдотехнік у початковій школі// Завуч. – 2010. – № 36. – с. 10.**].

Відтворення отриманої інформації – це найважливіший аспект інтелектуальних можливостей учнів, що визначає результати їхнього вміння вчитися. Саме тому вміння відтворювати отриману інформацію є одним із найважливіших моментів навчального процесу. «Школа Ейдетики» являє собою нову освітню технологію, що допоможе кожному учневі комфортно і легко здобувати нові знання в будь-якому віці, отримуючи задоволення від реалізації своїх здібностей.

Часто пам'ять людини порівнюють із пам'яттю комп'ютера, яку можна розширити поліпшити швидкодію тощо... На щастя, пам'ять людини організована таким чином, що ані перевантажити її, ані визначити межі її не можливо. Виявити межі пам'яті й виміряти її можливості означає те саме, що виміряти океан за допомогою відра. Кількість інформації, яку відтворює той, хто опановує технологію «Школи Ейдетики» набагато збільшується. Допомогти в опануванні даної технології можуть розроблені ейдетиками поради, методи та ігри [Додаток Е] Таким чином, практично в мить змінюється самооцінка кожного учня, виникає впевненість у своїх силах і легкість сприйняття будь-якої інформації.

Загальновідомо, що пам'ять – це функція мозку. Мозок – такий самий орган, як руки, ноги, тулуб, очі. Для того, щоб бути здоровою, людина виконує фізичні вправи. Щоб мозок був працездатним, йому теж потрібно навантаження. Якщо мозок недостатньо працює, він втомлюється або перестає гнучко працювати.

Тренування пам'яті є одним із методів тренування мозку. Але покращити можливості пам'яті завдяки вправам, навантаженням не можна. Треба знати та використовувати вправи й техніку тренування пам'яті. Саме це дасть змогу значно збільшити обсяг пам'яті, навчити пам'ять працювати без зайвого напруження мозку, керувати процесами запам'ятовування [**Богайчук**

Р. В. Практична ейдетика в початковій школі: навч. книг./ Р. В. Богайчук. – Тернопіль: Богдан, 2013. – 46с.].

Тому завдання освіти – не просто навантажити учнів великим обсягом знань, а, насамперед, розвинути можливості, розкрити творчий потенціал. Адже остаточна мета навчально-виховного процесу – самодостатня особистість, яка може і вміє робити вибір, упевнена в собі і своїх можливостях [Використання ейдотехнік у початковій школі// Завуч. – 2010. – № 36. – с. 10.].

Ейдетики стверджують, що не буває поганої пам'яті, а ми просто часто не вміємо нею користуватися. А причина цього – недостатньо розвинене асоціативне мислення. Головне запитання під час тренування асоціативного мислення звучить так: «Про що ти подумав?» Наприклад, я пропоную дітям подивитися на чорно-білі картинки і сказати, про який колір вони подумали і обов'язково пояснити чому. Або навпаки, називаю будь-який колір і запитую про який предмет подумали діти.

«Якщо у вас немає мотивації або стимулу, ви не отримаєте ґрунтовних знань, необхідних для успіху», – писав Білл Чейз [Використання ейдотехнік у початковій школі// Завуч. – 2010. – № 36. – с. 10.]. Це пояснюється тим, що легко згадується не сам матеріал, а відновлюється образ або асоціація на ту подію, враження. Ви ніби «зчитуєте» інформацію з того, що по пам'яті знову уявляєте.

Тому стійка *цікавість* до матеріалу – це перша і найголовніша умова міцного запам'ятовування.

Якщо ми бажаємо закарбувати його у пам'яті, треба викликати *асоціацію* на новий матеріал, щоб зв'язати відоме з невідомим. Це дає змогу швидше розшукати у пам'яті те, що потрібне у певний момент.

Дуже добре сприяє розвитку асоціативного мислення використання друдлів (рисунок 2.1). Друдли – це загадка-головоломка; малюнок про який неможливо чітко сказати, що це таке.

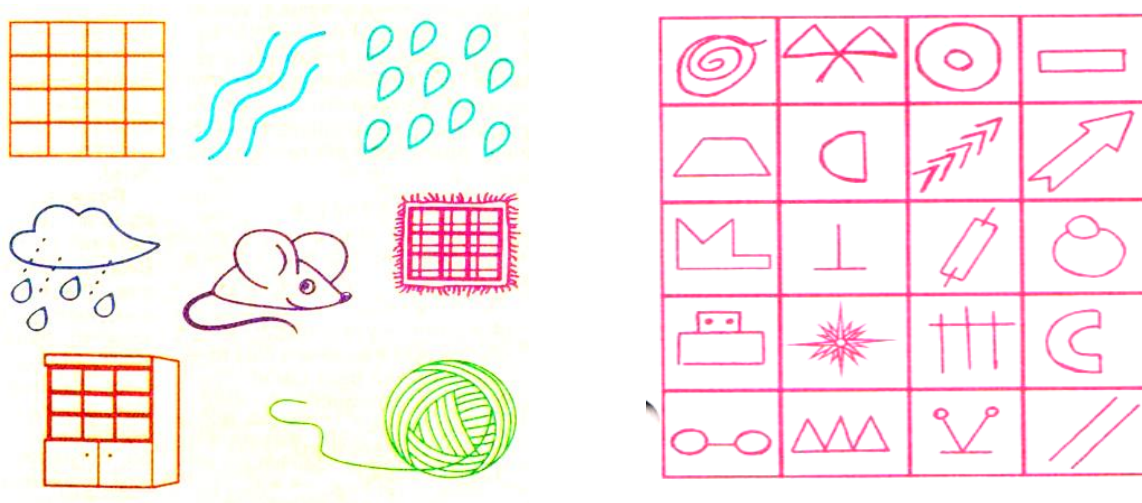

Рисунок 2.1 – Друдли

Наприклад, показуємо друдл у вигляді дужки та говоримо: «Подивіться на цю картинку. Про що ви подумали?» І пропонуємо дітям домалювати той образ який побачили.

Використання друдлів сприяє розвитку асоціативного мислення, пам'яті, вчить знаходити нестандартні підходи до різноманітних задач, допомагає у розвитку математичного мислення.

Відповідаючи на запитання про застосування методів і прийомів і прийомів ейдетики, хочу зазначити, що використовувати їх можна на будь-якому уроці. Це і математика (вивчення таблиці множення, формул), і уроки

української мови (правопис словникових слів, вивчення правил), і уроки розвитку зв'язного мовлення (складання текстів, віршів, написання переказів). Тобто ефективність методів можна побачити на кожному уроці.

У початкових класах велику увагу приділяють розвитку довготривалої пам'яті в учнів, тому вони вчать дуже багато віршів. Але для деяких дітей велика проблема – вивчити та відтворити вірш напам'ять. Ейдотехніки допомагають вивчити вірш дуже швидко, при цьому завдання учні виконують із великим задоволенням, і вдається це всім без винятку.

До вивчення необхідно підходити індивідуально, враховуючи психічні пізнавальні особливості кожної дитини. Деяким з них краще запам'ятовувати вірші спираючи їх на слух, іншим подобається уявляти себе головним персонажем вірша (тобто фантазувати), третім подобається малювати, четвертим – легше закодувати вірші, залишивши початкові букви. Головне, щоб цей процес став творчим, цікавим і приносив задоволення та результат, тому на уроках, потрібно знайомити учнів з усіма методами вивчення віршів, щоб учні змогли знайти і застосувати зручний для себе. Виділяють наступну класифікацію даних методів (рисунок 2.2).

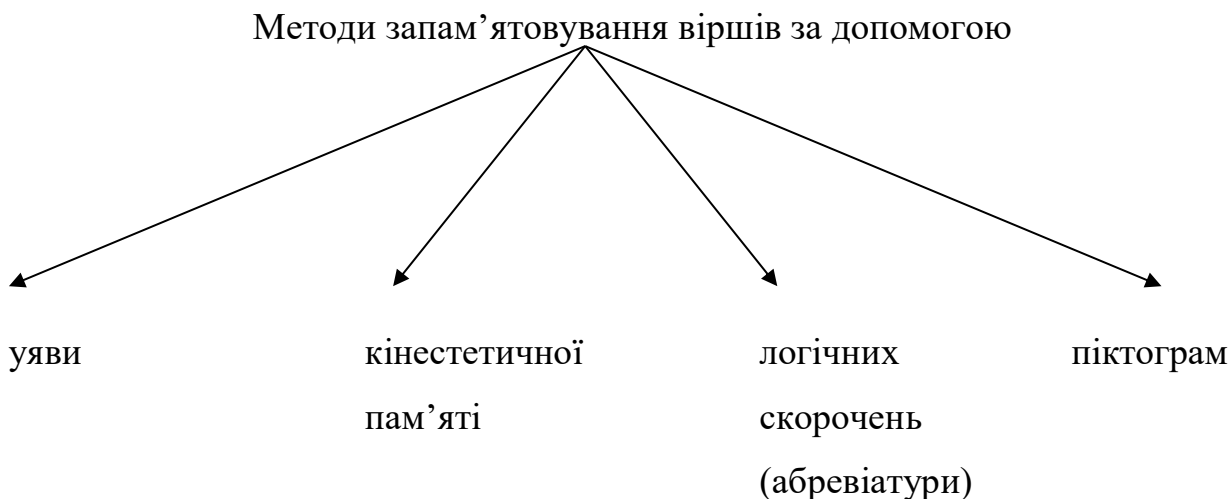

Рисунок 2.2 – Класифікація методів запам'ятовування віршів

А зараз більш детально зупинимося на кожному із цих способів запам'ятовування віршів.

Отже, перший метод – за допомогою уяви. Цей метод найбільш простий і використовується дітьми самостійно та підсвідомо. Набагато легше запам'ятати те, що бачимо, уявляємо, ніж те, що завчаємо механічно. Тому, вивчаючи вірш за допомогою цього методу, потрібно лише уявити всі події, що відбуваються у вірші, з точки зору діючої особи, використовуючи предмети, що знаходяться навколо людини як підказку.

ГРА «РИМОВАНІЙ МУЛЬТИК»

*У дитячому садочку
Є акваріум в куточку,
А в акваріумі рибки
Миготять туди –сюди,
І на всіх вони крізь шибку
Поглядають із води.*

При вивченні вірша дітям пропоную заплющити очі та уявити, що вони знаходяться у дитячому садочку, а в кутку кімнати стоїть акваріум. Вони дивляться на нього і уявляють, як рибки миготять туди-сюди. І здається, що рибки на всіх поглядають, як скрізь шибку, із води. Можна очі не заплющувати, а використовувати підказки: шафа, як акваріум; книги, як рибки.

Цей метод засвоюють дуже швидко діти, у яких добре розвинута уява і немає психологічного протесту. І навпаки, дітям із математичним мисленням цей метод може здаватися важким і не зручним. Метод краще використовувати для запам'ятовування невеликих легко римованих віршів з яскравими образами.

Наступний метод – за допомогою кінестетичної пам'яті. Кінестетична пам'ять – це пам'ять на відчуття та рухи. Учням, в яких розвинутий цей вид пам'яті, краще не тільки уявляти події, що відбуваються у віршику, а й самим відтворювати ці події [Богайчук Р. В. Практична ейдетика в початковій школі: навч. книг./ Р. В. Богайчук. – Тернопіль: Богдан, 2013. – 46с.].

Наприклад:

*Індик в миску воду лив,
 Індик шию довго мив,
 Індичатко помагало -
 Індика за хвіст тримало.
 І гусак почав сваритись:
 – Індики, а годі митись!*

Г. Чубач

Вивчаючи цей віршик за допомогою кінестетичної пам'яті, дітям пропоную відчутти себе індиком і виконувати всі дії, що є у віршику. Тобто дитина встає і уявно тримає в руках миску і ллє туди воду. Потім імітує як індик довго миє шию, оглядається та бачить, як індичатко тримає його за хвіст. Далі уявляє себе гусаком, що свариться (імітує рухи при сварці) на індика.

Цей метод краще підходить для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку учням молодшого шкільного віку, яким подобається рухатись [Богайчук Р. В. **Практична ейдетика в початковій школі: навч. книг./ Р. В. Богайчук. – Тернопіль: Богдан, 2013. – 46с.**].

Ще один не менш цікавий метод – за допомогою логічних скорочень, або як його ще називають метод абрєвіатури. Метод логічних скорочень – це метод зручного скорочення слів, який є елементом скоро читання. Слово скорочується таким чином, щоб за деякими його буквами можна було здогадатися про його значення. Цей метод краще застосовувати для вивчення правил, тематичних визначень тощо. Він найбільш підходить школярам, в яких погано розвинена уява. Творчий процес відбувається тоді, коли діти починають здогадуватися про зміст слова по скороченому запису цього слова, записуючи його в пам'яті на рефлексорному рівні.

Наприклад:

*У рябого кошеняти,
 Завелися грошенята.
 Скільки мале у магазин
 Тай купило апельсин.*

Розкусило, – там водиться.

Апельсин цей не годиться!

І побігло в магазин:

«Дайте з салом апельсин.»

У ряб. к – ти

Зав-ся гр – та

Ск. м. у маг-н

Та й куп. ап-н.

Роз-ло, там в-ця,

Ап-н цей не год-ся!

І п-ло в маг-н:

«Д-те з с-м ап-н.»

І останній метод – за допомогою піктограми (піктограми – найперше письмо у світі, у якому замість слів використовували малюнки). Цей прийом використовується для збагачення словникового запасу, розвитку мовної активності. Не обов'язково бути художником. Адже треба зобразити лише фрагмент потрібного предмета і головне пояснити це дітям. Піктограми подаємо чорно-білі. Відсутність кольору полегшує обробку інформації мозком. Читаючи слова, речення, діти мають асоціювати їх із певним значком (у кожної дитини він може бути свій).

Наприклад:

дерево –

веселий день –

подарунок –

злий чоловік –

добра людина –

струмок –

Але не до кожного слова можна одразу намалювати піктограми, цьому потрібно вчитися.

Етапи:

1. Вчимося малювати прості слова (іменники).
2. Малюємо прикметники, дієслова та інші частини мови.
3. Вчимося малювати піктограми до важких словосполучень.
4. Малюємо вірші.

Поетапне виконання вправи.

Перший етап – малюємо.

Другий етап – зчитуємо інформацію з листка.

Третій етап – зчитуємо інформацію з пам'яті.

Завдяки вмінню складати й уявляти піктограми, учні легко запам'ятовують будь-який текст на уроках читання, природознавства.

Ось приклад застосування методу піктограми, при вивченні вірша напам'ять (рисунок 2.3).

«НА ЗЕЛЕНОМУ ГОРБОЧКУ...»

На зеленому горбочку,
 У вишневому садочку,
 Притулилася хатинка,
 Мов маленькая дитинка.
 Стиха вийшла виглядати,
 Чи не вийде її мати.
 І до білої хатинки,
 Немов мати до дитинки,
 Вийшло сонце, засвітило
 І хатинку звеселило.

Леся Українка

Рисунок 2.3 – Піктограми для вивчення вірша напам'ять

Спочатку для опанування цієї методики потрібен певний час, але згодом при сформованих навичках опрацювання тексту буде йти швидше і якість його запам'ятовування буде вищою.

Діти легко за правилами ейдетики запам'ятовують цифри, перетворюючи їх на образ, який вони їм нагадують (рисунок 2.4). Вивчення кожної цифри починається з магічних слів: «Уявіть собі!».

Рисунок 2.4 – Цифри в образах за правилами ейдетики

- 1** Ось *один* Буратіно в тата син.
- 2** *Двійка* – лебідь випливає, шию гарно вигинає.
- 3** *Три* – зійшов баран з гори.
- 4** *Чотири* – одягнулися в мундири.
- 5** *П'ять* горіхів білка несла,
- 6** а хробак *шість* яблук з'їв.
- 7** *Сім* – прапорець в руках несе.
- 8** *Вісім* – сніговик іще не тане.
- 9** *Дев'ять* – кит у морі весело стрибає.

Першокласникам дуже цікаво працювати при використанні ейдетичних

методів, бо після дошкільного закладу, де вся їх робота проходила в ігровій формі, звикнути до постійних інформаційних навантажень дітям дуже важко. Цю важку роботу зробити цікавою значно легше у грі, створюючи, складаючи разом (вчитель та учні) казку, ілюстровану виразними веселими малюнками (спочатку в уяві, а потім самостійно намальовану вчителем, учнями, учнями разом з батьками), подану в цікавій формі, пов'язану з життям та інтересами дітей. Вчителю треба спрямовувати роботу думки дітей, інтуїції, уяви на пошук образів. Це дозволяє урізноманітнити діяльність школярів, пробудити їхню активність, викликає зацікавленість тим, що вивчається на уроці. Вони швидко запам'ятовують всі цифри, навіть ті діти, які прийшли не підготовленими до школи. Завдяки вмінню складати та уявляти піктограми, швидко вивчають скоромовки та вірші. Четверта частина класу після уроку можуть знають вірш напам'ять. Діти, які відмовлялися вчити вірші, тепер з цікавістю дивляться на дошку і повторюють рядки вірша. Учні можуть переказати невеликі тексти.

Звичайно, не всі діти можуть з першого разу свідомо залучити свою уяву й перенестися у фантастичний простір. На перших етапах дітям необхідно допомагати, вчити уявляти, фантазувати, а потім тільки націлювати їх на те, що уявляти потрібно тільки кумедне, веселе, незвичне.

Пам'ять дітей у молодшому шкільному віці дуже активна, і це потрібно використовувати. Не слід забувати, що основа пам'яті – уява. Від чого ж залежить розвиток уяви молодших школярів? Насамперед – від зацікавленості дитини. Яскраві образи, нестандартні порівняння зрозумілі дитині, запам'ятовуються набагато краще, ніж багаторазове повторювання незрозумілих понять. Фантазія дітей така унікальна, яскрава, часом відкривається з несподіваного боку, змушуючи вирувати нашу уяву. Та й кілька хвилин на уроці здорового, доброго гумору підвищують бажання працювати як учителя так і учня [Макарова Л. Л., Синельникове В. М. **Загальна психологія: навч. посібник для студентів ВНЗ/ Л. Л. Макарова, В. М. Синельникове. – Київ: Центр. навч. літ-ри, 2005.**].

Таким чином, на практиці необхідно використовувати методи ейдетики. Так, як вони допомагають вчителю виконувати поставлені завдання: навчити раціональних методів запам'ятовування (не механічного запам'ятовування – зазубрювання), а щоб інформація була у повному об'ємі і певній послідовності відтворена, коли буде потрібна. Велика увага приділяється не кількості повторень, а якості і швидкості запам'ятовування, враховуючи те, що пам'ять дитини легко фіксує намальовані самою дитиною для себе малюнки, образні картинки, які створюються за її участю на її очах, тобто образи, зорові образи.

Висновки до першого розділу

Зробивши огляд і аналіз наукових публікацій, з проблеми розвитку довготривалої пам'яті у дітей молодшого шкільного віку, ми з'ясували такі положення:

1) діти молодшого шкільного віку мають схильність до дослівного запам'ятовування і відтворення, що сприяє накопиченню в довготривалій пам'яті словникового запасу і набуттю культури мовлення та розвитку довільної пам'яті і самоконтролю в навчальній діяльності; на нашу думку, схильність до дослівного запам'ятовування можна використовувати і для тренування механізмів довготривалої пам'яті;

2) діти цього вікового періоду готові засвоювати спеціальні прийоми запам'ятовування, оволодівати більш досконалішими мнемічними прийомами, завдяки чому зростає ефективність і точність запам'ятовування; пропонуючи дітям доступні й зрозумілі для них мнемічні прийоми можна цілеспрямовано покращувати їхню здатність запам'ятовувати надовго важливий матеріал;

3) завдяки навчанню у дітей молодшого шкільного віку розвивається логічна пам'ять, яка має велике значення для набуття знань; якщо допомогти дітям навчитися виокремлювати в навчальному матеріалі опорні пункти, головні думки, пов'язувати їх між собою в цілісну систему знань, то можна

допомогти дітям навчитися запам'ятовувати інформацію впорядковано, системно і більш міцно; тобто, сприяючи розвитку у дітей логічного мислення, ми сприятимемо розвитку довготривалої пам'яті;

4) можна сприяти кращому запам'ятовуванню потрібних знань, якщо включати ці знання в активну діяльність дітей, більше використовувати ігрові ситуації для дітей, які навчаються у першому класі, а дітям, які навчаються в третьому класі вже більше пропонувати проблемне навчання;

5) для вдосконалення довготривалої пам'яті доцільно допомагати дітям оволодіти спеціальними прийомами керування пам'яттю, зокрема таким, як: повторення, організування матеріалу, семантичне оброблення інформації, створення ментальних образів, пошук інформації в пам'яті.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ДОВГОТРИВАЛОЇ ПАМ'ЯТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1 Психологічний інструментарій для емпіричного дослідження довготривалої пам'яті у дітей молодшого шкільного віку та характеристика досліджуваної вибірки

Щоб з'ясувати стан розвитку довготривалої пам'яті у сучасних дітей молодшого шкільного віку, ми здійснили відповідну психологічну діагностику за допомогою таких психодіагностичних методик:

– «Запам'ятовування 10 слів» (О. Р. Лурія) [Практикум по возрастной психологии / под ред. Л. А. Головей, Е. Ф. Рыбалко. – СПб.: Речь, 2001. 688 с., с. 144-146];

– «Піктограми» (О. Р. Лурія) [Психологу для роботи. Діагностичні методики : збірник / уклад.: М. В. Лемак, В. Ю. Петрище. – Вид. друге, виправл. – Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2012. – 616 с., с. 17-18];

– «Довготривала пам'ять» [3, с. 55-57].

Методика «Запам'ятовування 10 слів» (О. Р. Лурія). Ця методика була запропонована О. Р. Лурією ще в 30-х роках. Вона має широкий спектр застосування. Оскільки її застосовують у діагностиці пам'яті як дітей (з 5-ти років), так і дорослих. Цю методику використовують для оцінки стану пам'яті, втомленості, активності уваги, дослідженні процесів пам'яті, запам'ятовування, збереження і відтворення.

Методика дозволяє оцінити рівень запам'ятовування, стан довготривалої пам'яті і дослідити динаміку процесу запам'ятовування.

Обладнання: набір з 10 односкладових чи двоскладових слів, не пов'язаних за змістом.

Інструкція складається із декількох етапів.

Перше пояснення: «Зараз я прочитаю 10 слів. Слухати треба уважно. Коли закінчу читати, відразу ж повтори стільки, скільки запам'ятаєш. Повторювати можна у будь-якому порядку, порядок ролі не грає. Зрозуміло?»

Експериментатор читає слова поволі, чітко. Коли випробовуваний повторює слова, експериментатор ставить у своєму протоколі хрестики під цими словами. Потім експериментатор продовжує інструкцію (другий етап).

Друге пояснення: «Зараз я знову прочитаю ті ж самі слова, і ти знову повинен(на) повторити їх – і ті, які вже назвав(ала), і ті, які у першій спробі пропустив(ла), – всі разом, у будь-якому порядку».

Експериментатор знову ставить хрестики під словами, які відтворив випробовуваний.

Потім дослід знову повторюється 2, 4 і 5 разів, але вже без яких-небудь інструкцій. Експериментатор просто говорить: «Ще раз».

Якщо випробовуваний називає які-небудь зайві слова, експериментатор обов'язково записує їх у графі нижче, а якщо слова ці повторюються, ставить хрестики і під ними.

У випадку, якщо дитина намагається вставляти в процесі досліду які-небудь репліки, експериментатор її зупиняє. Ніяких розмов під час цього експерименту допускати не можна.

Після п'ятикратного повторення слів експериментатор переходить до інших експериментів, а в кінці дослідження, тобто приблизно через 50-60 хв., знову просить відтворити ці слова (без нагадування). Щоб не помилитися, ці повторення краще відмічати не хрестиками, а кружечками.

Тестовий матеріал: ліс, хліб, вікно, стілець, вода, брат, кінь, гриб, голка, мед.

Інтерпретування результатів:

Рівень запам'ятовування визначатиметься за кількістю слів названих на різних етапах повторення:

– низький – після першого озвучування слів дитина запам'ятала 2 із них, після п'ятого повторення – 5;

– середній – після першого озвучування слів – 3-4 слів, після п'ятого повторення – до 7 слів;

– добрий – після першого озвучування слів – 5-6 слів, після п'ятого повторення – до 8 слів;

високий – після першого озвучування слів – 7-10 слів, після п'ятого повторення – 9-10 слів.

Показником *довготривалої* пам'яті є кількість слів, названих через одну годину:

– високий рівень – 9-10 слів;

– середній рівень – 5-8 слів;

– низький – менше 5 слів.

За формою кривої можна зробити висновок відносно особливостей запам'ятовування. Так, у здорових дітей з кожним відтворенням кількість правильно названих слів збільшується, ослаблені діти відтворюють меншу кількість, можуть демонструвати застрягання на зайвих словах.

Крива запам'ятовування може вказувати на ослаблену увагу, на виражену втомлюваність. Підвищена втомлюваність реєструється у тому випадку, коли респондент зразу відтворив 8-9 слів, а потім, з кожним разом все менше і менше (крива на графіку не зростає, а знижується). Крім того, якщо досліджуваний відтворює все менше і менше слів, це може свідчити про забудькуватість і неуважність. Зигзагоподібний характер кривої вказує на нестійку увагу. Крива, що має форму «плато», вказує на емоційну в'ялість дитини, відсутність у неї зацікавленості.

Методика «Піктограми» (О. Р. Лурія). Ця методика заснована на ідеї Л. С. Виготського про опосередковану природу запам'ятовування, запропонована радянським нейропсихологом О. Р. Лурією в 1936 р. Спочатку вона призначалася тільки для клінічних випробувань, але простота та інформативність методу дотепер дозволяють розширювати сферу його

застосування. Зараз метод піктограм відноситься до числа найпоширеніших методик дослідження мислення, широко вживається для вивчення пізнавальної сфери й особистості у психодіагностиці. Методика може застосовуватись як індивідуально, так і в групах. У наш час відзначається тенденція розробки й удосконалювання інтерпретативної схеми методики, що враховує різноманітні категорії досліджуваних показників і передбачає формалізацію даних. Це розширює можливості методики, що допускала раніше лише якісну узагальнену інтерпретацію результатів, і є основою для стандартизації показників.

Сама назва – піктограма (від лат. *pictus* – намальований; грецьк. *grapho* – пишу – позначає малюнковий аркуш, коли предмети, події, дії позначаються малюнками або умовними знаками. Сутність методики складається в передачі якого-небудь вербально позначеного поняття через його образ, що згодом піддається оцінці через ряд критеріїв: адекватності, відтворення, конкретності-абстрактності, стандартності-оригінальності.

Планувати та проводити зазначену методику можна на будь-який період навчального року, наприклад, лютий – березень. Оптимальний час проведення методики – не раніше 2-го і не пізніше 4-го уроків і обмежується у часі, щоб діти не захоплювалися просто малюванням, відволікаючись від завдання.

Мета: у наведеному варіанті вона спрямована на перевірку довготривалої пам'яті, її продуктивності, аналіз характеру асоціативного мислення.

Обладнання: аркуш білого паперу (стандартний аркуш формату А4), простий олівець або ручка й набір слів для запам'ятовування (пред'являються експериментатором на слух).

Інструкція:

Особливістю інструкції є орієнтація випробуваного на дослідження тільки особливостей пам'яті, а також заборона використовувати будь-які літерні позначення. Після виконання малюнків випробуваний повинен назвати

відповідні їм поняття або вираження. Одним із найважливіших елементів дослідження є бесіда, що дозволяє розкрити зміст відтворених символів.

«Я зараз прочитаю слова, які вам потрібно добре запам'ятати й повторити мені наприкінці заняття. Слів багато, тому запам'ятати їх важко, щоб вам було легше впоратися із завданням, ви можете на цьому аркуші намалювати що-небудь, що вам нагадає дане слово. Але малювати можна тільки якісь картинки, а не букви. Тому що слів досить багато, а аркуш тільки один, постарайся розташувати малюнки таким чином, щоб всі вони вмістилися на цьому аркуші. Не намагайся вимальювувати картинки, якість малюнків не важлива, головне, щоб вони правильно відображали зміст слова».

Тестовий матеріал: веселе свято, смачна вечеря, сувора вихователька, важка робота, теплий вітер, хвороба, любов, розставання, розвиток, сліпий хлопчик, страх, весела компанія.

Дітям повільно читаються наведені вище слова і словосполучення (які йдуть як одне слово) з інтервалом у 30 секунд. При цьому експериментатор уважно дивиться за тим, щоб дитина малювала не букви, а тільки певні зображення. Якщо дитина починає малювати більші фігурки, що займають основну частину аркуша, то їй можна нагадати про те, що аркуш один і на ньому треба буде вмістити всі картинки. Це нагадування робиться один раз, приблизно після 2–3-го слова. При необхідності аркуш можна перегорнути, однак при цьому дитині обов'язково варто нагадати про те, що її попереджали, що місця мало, а вона це прослухала і тому порушила інструкцію.

Утому випадку, якщо в експериментатора з'являються підозри, що дитина малює без усякої мети й змісту, першу картинку, що прийшла в голову, ніяк не пов'язану зі словом, тобто що він не зрозумів або не розчув інструкцію, необхідно запитати про те, що за малюнок робить дитина і яке відношення він має до слова, названого дорослим. Можна уточнити, чи пам'ятає ще дитина те слово, на яке робить малюнок.

Час, що відпускається на кожен малюнок до слова, обмежений і не перевищує 1–2 хвилини. Якщо діти починають захоплюватися, вимальювувати

деталі й додавати щось до первісного малюнка, то експериментатор повинен нагадати, що його не цікавить якість картинки, важливий тільки її зв'язок з вимовленим словом. Якщо дитина продовжує малювати, цей процес переривається і їй дається наступне слово.

Інтерпретація результатів:

Усі зображення класифікуються на п'ять категорій: абстрактні, знаково-символічні, конкретні, сюжетні, метафоричні.

Абстрактні зображення (А) – це штрихування, лінії або геометричні форми, розшифрувати зміст яких може тільки людина, яка їх намалювала.

Знаково-символічні зображення (З) – це малюнки щодо правильних геометричних форм, серед яких часто зустрічаються відомі символи, наприклад, на слово "Любов" – сердечко.

Конкретні зображення (К) – зазвичай містять конкретні предмети або явища, наприклад, на словосполучення "Веселе свято" зображується святковий стіл.

Сюжетні зображення (С) – це зображення будь-яких дій та дійових осіб, пов'язаних певною ситуацією. Наприклад, на слово "Гра", що зображають гравців, які грають у м'яч, групу, яка вийшла на прогулянку і т. д.

Метафоричні зображення (М) – це позначення заданого слова або словосполучення через метафору, художній образ, вимисил.

Підраховується кількість зображень, що відносяться до кожного типу, а також кількість правильних відтворень і кількість помилок відтворення.

На основі аналізу даних виділяють три групи випробовуваних:

Перша група – особи, які мають високу продуктивність пам'яті, що змогли повністю і без помилок відтворити запропонований для запам'ятовування матеріал.

Друга група – особи, які відтворюють запропонований матеріал повністю, однак з відхиленнями.

Третя група – особи які відтворюють матеріал не повністю, із значними відхиленнями.

Обробка та аналіз результатів:

Після закінчення роботи експериментатор нагадує дітям, що вони повині пронумерувати малюнки, щоб було видно, який малюнок до якого слова відноситься. Через одну годину після виконання завдання дослідник перевіряє здатність випробуваного відновити список вихідних понять за його власними піктограмами. Фіксується кількість правильно відтворених слів, а також кількість помилок, які були допущені дитиною. При цьому відтворення, наприклад, словосполучення «смачна вечеря» як «солодка вечеря», або «розлука» як «розставання» вважається як правильне.

Інтерпретуючи результати дослідження у другому класі слід наголосити, що учні в основному використовують конкретні та сюжетні види зображення малюнків. Тобто у дітей переважає конкретно образне мислення.

Про рівень сформованості розумового мислення свідчить те, наскільки вільно досліджені встановлюють зв'язки між абстрактними поняттями і зображеннями в процесі малювання та відтворення слів за малюнками.

У малюнках часто зображаються люди, це свідчить про те, що діти люблять спілкування.

Методика «Довготривала пам'ять» дозволяє визначити коефіцієнт довготривалої пам'яті в учнів початкової школи.

Обладнення: набір з 10 слів не пов'язаних між собою за змістом.

Інструкція: дослідник повідомляє: «Зараз прочитаю вам ряд слів, а ви спробуйте їх запам'ятати».

Ряд слів зачитується кілька разів, щоб діти запам'ятали. Перевірка відбувається через 7 – 10 днів. Коефіцієнт довгострокової пам'яті вираховується за такою формулою:

$$C = B/A \times 100\%,$$

де A – загальна кількість слів, B – кількість слів, які запам'яталися; C – коефіцієнт довготривалої пам'яті.

Тестовий матеріал: стіл, мило, людина, виделка, книга, пальто, сокира, стілець, зошит, молоко.

Інтерпретування результатів:

75% – 100% – високий рівень;

50% – 75% – середній рівень;

30% – 50% – низький рівень.

Характеристика досліджуваної вибірки.

В експерименті було задіяно 35 дітей молодшого шкільного віку, це вихованці «Мистецького простору» Подільського культурно-просвітительського Центру ім. М.К. Реріха. Нами було створено дві групи по 15 дітей в кожній для подальшого дослідження: «експериментальна» та «контрольна». Впродовж двох місяців (вересень, жовтень) в «експериментальній групі», яка була організована на базі театральної студії «Мистецького простору» застосовувався комплекс занять запропонований нами для покращення розвитку довготривалої пам'яті.

Перша група «експериментальна» спеціально створена для стимулювання розвитку пам'яті засобами театрального мистецтва на основі запропонованого нами комплексу занять.

Друга група «контрольна» – учасники театральної студії, які працюють у звичайному режимі сценічної репетиції.

По завершенню експерименту нами була проведена повторна діагностика для перевірки рівня запам'ятовування та відтворення інформації в обох групах.

2.2 Результати емпіричного дослідження рівня довготривалої пам'яті у дітей молодшого шкільного віку

Результати дослідження за методикою «Запам'ятовування 10 слів» на початковому етапі дослідження. За результатами протоколів, отриманих

в ході дослідження нами були створені та структуровані таблиці загальних результатів дітей, які взяли участь в експерименті на всіх етапах дослідження. (таблиця 2.1; таблиця 2.2)

Таблиця 2.1 – Середній показник запам'ятовування у дітей експериментальної групи за методикою «Запам'ятовування 10 слів»

Етапи дослідження	Кількість слів
Перше прочитання	4
Друге прочитання	5
Третє прочитання	6
Четверте прочитання	6
П'яте прочитання	7
Через годину	7

Таблиця 2.2 – Середній показник запам'ятовування у дітей контрольної групи за методикою «Запам'ятовування 10 слів»

Етапи дослідження	Кількість слів
Перше прочитання	4
Друге прочитання	5
Третє прочитання	6
Четверте прочитання	7
П'яте прочитання	7
Через годину	7

З отриманих результатів:

Рівень запам'ятовування у дітей молодшого шкільного віку експериментальної групи за методикою «Запам'ятовування 10 слів» на початковому етапі роботи з групою високий – в 3-х досліджуваних, добрий – у 4-х, середній у 6-х, низький – у 2-х.

Рівень запам'ятовування у дітей молодшого шкільного віку контрольної групи за методикою «Запам'ятовування 10 слів» на початковому етапі роботи з групою високий – в 2-х досліджуваних, добрий – у 6-х, середній у 5-х, низький – у 2-х.

Що ж стосується довготривалої пам'яті, то високий рівень показали 2 – є досліджуваних, середній – 11, низький – 2-є дітей експериментальної групи. У контрольній групі високий рівень показали – 2 – є досліджуваних, середній 12 – ть та низький – 2 – є.

На основі підрахунку загальної кількості відтворених слів після кожного повторення нами були побудовані графіки: по горизонталі відзначається число повторення, по вертикалі – число правильно відтворених слів. (рисунки 2.5 і 2.6).

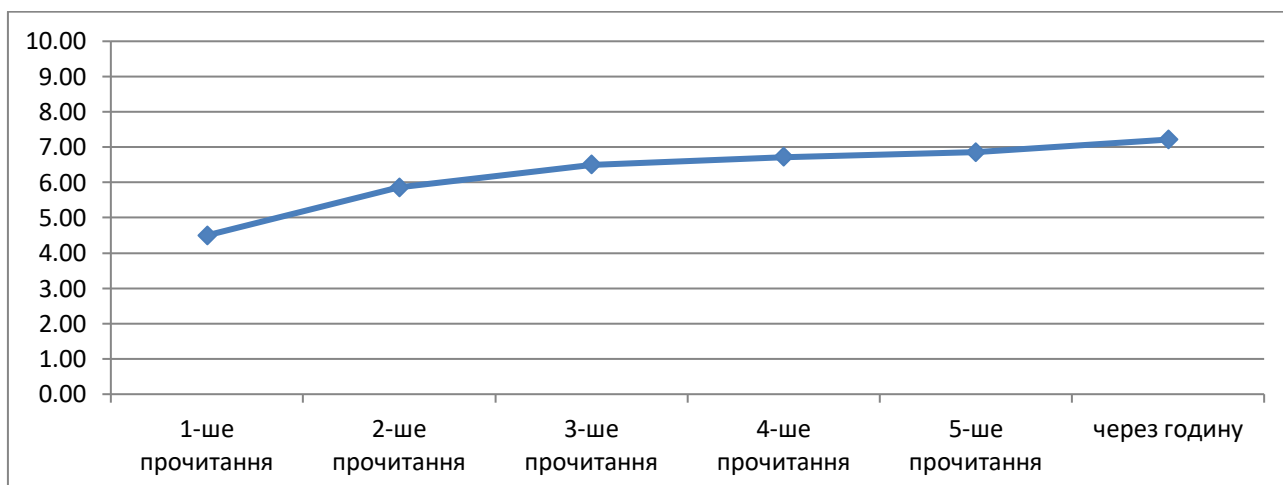

Рисунок 2.5 – Графік динаміки запам'ятовування експериментальної групи

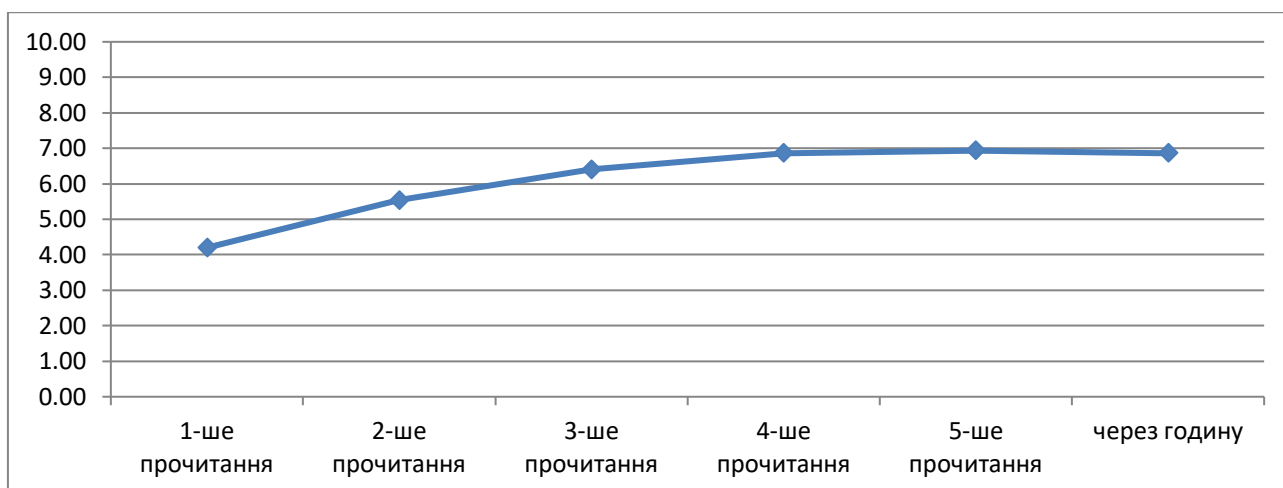

Рисунок 2.6 – Графік динаміки запам'ятовування контрольної групи

Результати дослідження за методикою «Піктограми» (О. Р. Лурія) на початковому етапі дослідження

Інтерпретуючи результати дослідження, проведеного на базі «Мистецького простору» Подільського культурно-просвітительського Центру імені М. К. Реріха, слід наголосити, що вихованці даного закладу в основному використовують конкретні та сюжетні види зображення малюнків. Тобто, в обох групах дітей переважає конкретно образне мислення.

Про рівень сформованості розумового мислення свідчить те, наскільки вільно досліджені встановлюють зв'язки між абстрактними поняттями і зображеннями в процесі малювання та відтворення слів за малюнками.

У малюнках часто зображаються люди, це свідчить про те, що діти люблять спілкування.

Результати дослідження за методикою «Піктограми» подано в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5 – Результати дослідження за методикою «Піктограми»

Група	Кількість дітей експериментальної групи	Кількість дітей котрольної групи групи
Перша група	3	2
Друга група	10	12

Третя група	2	1
-------------	---	---

З результатів дослідження видно, що для більшості дітей експериментальної групи – 60 % характерний середній рівень розвитку довготривалої пам'яті, 13 % дітей мають високий рівень розвитку довготривалої пам'яті, у 27 % дітей довготривала пам'ять розвинена слабо.

У контрольній групі результати діагностики показали що для 67 % дітей характерний середній рівень розвитку довготривалої пам'яті, 20 % дітей мають високий рівень розвитку довготривалої пам'яті, у 13 % дітей довготривала пам'ять розвинена слабо.

2.3 Комплекс занять для покращення розвитку довготривалої пам'яті у дітей молодшого шкільного віку та його апробація

Заняття 1

Мета: знайомство, розвиток довірливості психічних процесів.

Вправа «Вітання»

Діти стають у коло, беруться за руки і, усміхаючись, передають потиск одне одному.

Вправа «Назви своє ім'я»

Діти передають одне одному м'ячика, називаючи своє ім'я, розповідають про нього.

- Чому тебе так назвали?
- Які є пестливі форми такого імені?
- Як тебе називають удома, у дворі?

Вправа «Хто відгадає?»

Оберіть із групи одну дитину і попросіть її по пам'яті описати будь-який предмет у кімнаті, так щоб інші діти його відгадали. При цьому не можна дивитися на нього і називати прямо.

Заняття 2

Мета: розвиток зорової та слухової пам'яті, збагачення словникового запасу.

Вправа «На одну букву»

Ведучий пропонує всім продумувати слова на одну букву. Діти по колу говорять кожен своє слово, не повторюючись. Виграє той, хто останнім назве слово.

Вправа «Повтори за мною»

Ведучий відстукує ритм олівцем. Хтось із дітей повторює його. Якщо робить це правильно- діти піднімають великий палець у гору, якщо ні – опускають донизу.

Вправа «Снігова куля»

Діти по черзі називають своє ім'я. Кожна наступна дитина повторює всі названі раніше імена й додає своє.

Заняття 3

Мета: розвиток пам'яті, довільності психічних процесів.

Вправа «Крамниця»

Ведучий дає завдання дитині: «піти в магазин» і купити 5-6 предметів. На «вітрині» лежать «товари», з яких дитина має вибрати ті, які її попросили купити. Решта учасників спостерігає за «покупцем», потім при потребі виправляє його.

Вправа «Що змінилося?»

Діти стоять у шерензі за зростом. Ведучий викликає двох і пропонує їм запам'ятати зовнішній вигляд кожного учасника (1-2 хв). Після цього «ведучі» відвертаються, а учні в шерензі трохи змінюють свій зовнішній вигляд. «Ведучі» повертаються і, доповнюючи одне одного, вказують на те, що помітили.

Вправа «Відгадай тварину»

Одна дитина виходить і бере картку із зображенням тварини. Потім намагається показати цю тварину пантомімою. Інші відгадують.

Заняття 4

Мета: розвиток зорової та слухової пам'яті, вміння зосереджуватися.

Вправа «Запам'ятай і намалюй»

Ведучий демонструє протягом 3-5 с кілька простих геометричних фігур. Після цього кожен відтворює малюнок на папері по пам'яті (прямокутник, трикутник, коло, овал, квадрат, ромб). Розташування довільне.

Вправа «Слухай і виконуй»

Ведучий називає декілька дій, але не показує їх. Дозволяється повторювати завдання 1-2 рази. Потім діти відтворюють ці рухи в тій послідовності, в якій їх назвав ведучий:

- повернути голову праворуч, прямо, опустити вниз;
- підняти праву руку вгору, підняти ліву руку в гору, опустити обидві руки;
- повернути голову ліворуч, присісти, встати;
- підняти праву ногу, пострибати на одній нозі, опустити ногу.

Вправа «Слова доброти»

Діти кажуть по колу, не повторюючи, вже названі слова доброти.

Заняття 5

Мета: розвиток зорової пам'яті.

Вправа «Фотоапарат»

Перед дітьми на столі розкладають предмети(7). Демонстрація – 30 с. потім учень відвертається, ведучий перекладає або замінює предмети. Потрібно виявити, що змінилося.

Вправа «Геометричний диктант»

Зачитайте геометричні фігури. Учні запам'ятовують їх послідовність і записують у зошиті:

- коло, квадрат, ромб, коло, трикутник;
- трикутник, коло, квадрат, ромб, трикутник;
- ромб, квадрат, трикутник, ромб, коло.

Вправа «Назви антоніми»

Варіанти слів: великий, піднімати, твердий, молодший, ворог, легко, голосно, сухий, високий, перемога.

Заняття 6

Мета: розвиток запам'ятовування, уяви.

Вправа «Сусіди»

Уявіть собі ряд чисел від 1 до 10. Тепер називаємо «сусідів» чисел 5, 8, 6 тощо. На наступних заняттях ряд чисел збільшуємо до 100, потім до 1000.

Вправа «Гойдалка»

Уявіть собі число 369. Подумки уявіть його навпаки і назвіть. Тепер уявіть собі число 269 і теж подумки уявіть його навпаки. Потім уявіть число 39127 і теж уявіть його навпаки.

Вправа «Струмочок»

Уявіть ряд чисел від 0 до 100. Відніматимемо від 100 число 5, аж доки отримаємо 0. А тепер уявіть ряд чисел від 0 до 300. Відніматимемо від 300 число 7, доки отримаємо 0.

Заняття 7

Мета: розвивати уяву, логічну, зорову пам'ять.

Вправа «Пари»

Уявіть ряд чисел 2, 6, 3, 5. Тепер складіть ці цифри попарно: 2 і 6; 6 і 3; 3 і 5. Назвіть суми.

Вправа «Снігова куля»

Група учнів сідає у коло. Один щось питає, другий відповідає і питає щось уже у третього. Третій має повторити відповідь другого, назвати свою і спитати щось четвертого учня. І так далі. Програє той, хто помилиться.

Вправа «Око»

Поняття, які вивчали на уроці, можна закріпити так: «Заплющте очі, уявіть слово, назвіть літери, з яких воно складається, у зворотному порядку».

Заняття 8

Мета: розвиток короткочасної пам'яті.

Вправа «Квадрат»

Підготуйте 5 карток 20 x 20 см, розділених на квадрати 5 x 5 см з одним заштрихованим (на різних картках заштриховані різні квадрати). Кожну картку демонструйте учневі продовж 1 с. після завершення показу дитина позначає на аркушах місця заштрихованих квадратів.

Вправа «Термін»

Запишіть на однакових картках 7 термінів теми (по одному на картці). Розкладіть їх, дайте учневі завдання запам'ятати, в якому порядку вони розміщені. Через 10 с перемішайте їх і попросіть дитину відновити все, як було.

Вправа «Хто більше?»

Попросіть учня розгорнути підручник. Запропонуйте один раз прочитати певний уривок чи правило, а потім відкласти книжку. Влаштуйте конкурс на найдовший відтворений уривок.

Заняття 9

Мета: розвивати оперативну, слухову пам'ять.

Вправа «5»

Відкладіть ручки. Я продиктую 5 простих чисел, запам'ятайте їх, додайте перше і друге, друге і третє, третє і четверте, четверте і п'яте. Візьміть ручки, запишіть результати.

Ускладнення: додавання і віднімання першого і п'ятого, другого і четвертого тощо.

Вправа «Агент 007»

Запропонуйте підвестися і подивитися на 2 – 3 перших парти впродовж 20 с і запам'ятати розташування предметів на них. Далі головні учасники виходять із класу, а «власники» парт змінюють розташування 2 – 3 предметів. Після повернення потрібно розставити все, як було.

Заняття 10

Мета: розвивати голосове відтворення інформації, тренувати довільну пам'ять.

Вправа «Голос»

Дайте визначення, яке потрібно прочитати мовчки про себе двічі. Учень має запам'ятати і відтворити його. Фіксуємо осіб, кому це погано вдалося. Друге визначення всі читають уголос двічі. Відтворюємо, фіксуємо. Третє визначення читають у голос, потім мовчки. Це доводить учням необхідність не тільки читати, а й проговорювати матеріал.

Вправа «Голос -2»

Попросіть дітей швидко написати цифри від 1 до 10. Вони легко це зроблять. Потім – від 10 до 1. Далі – від 10 до 1, але проговорюючи вголос від 1 до 10. Результати обговоріть.

Досліджуючи проблему розвитку пам'яті у дітей молодшого шкільного віку ми спиралися на засоби театрального мистецтва (театральні ігри), як один із ефективних методів, який сприяє цьому. Адже прочитання необхідного літературного твору, знайомство з героями, заучування необхідних реплік або цілих ролей сприяє розвитку пам'яті у молодших школярів. Дитина вчиться, не тільки запам'ятовувати текст, а й вибудовувати логічну послідовність слів.

Під час цього виду діяльності діти набувають навичок достатньо високого рівня, які дозволяють їм більш успішно в подальшому засвоювати навчальний матеріал. Це такі вміння та навички:

- Встановлення причинно-наслідкових зв'язків;
- Знаходження прихованих залежностей;
- Уміння інтегрувати та синтезувати інформацію;
- Уміння робити висновки.

Послідовна робота з сучасними дітьми молодшого шкільного віку з метою всебічного розвитку засобами театралізованої діяльності досить позитивно впливає на підвищення у них рівня розвитку пам'яті, розумових операцій, уміння логічно міркувати, тощо.

Тож можна стверджувати, що театралізована діяльність – це одна із провідних ліній у вихованні всебічно розвиненої особистості та один із ефективних засобів розвитку художньо-творчих та інтелектуальних здібностей дітей даного віку.

Для перевірки ефективності запропонованого нами комплексу занять була проведена повторна діагностика дітей молодшого шкільного віку на базі «Мистецького простору» Подільського культурно-просвітительського Центру ім. М.К. Реріха.

Результати дослідження за методикою «Запам'ятовування 10 слів» на заключному етапі дослідження.

За результатами проведення методика «Запам'ятовування 10 слів» (О. Р. Лурія) нами були проаналізовані протоколи дослідження та створені таблиці загальних результатів дітей, які взяли участь в експерименті на всіх етапах дослідження по двох групах (таблиці 2.3 і 2.4)

Таблиця 2.3 – Середній показник запам'ятовування у дітей «експериментальної» групи за методикою «Запам'ятовування 10 слів» на заключному етапі роботи з групою

Етапи дослідження	Кількість слів
Перше прочитання	5
Друге прочитання	6
Третє прочитання	7
Четверте прочитання	8
П'яте прочитання	8
Через годину	8

Таблиця 2.4 – Середній показник запам'ятовування у дітей «контрольної» групи за методикою «Запам'ятовування 10 слів» на заключному етапі роботи з групою

Етапи дослідження	Кількість слів
Перше прочитання	4
Друге прочитання	5
Третє прочитання	6

Четверте прочитання	6
П'яте прочитання	7
Через годину	7

Рівень запам'ятовування у дітей молодшого шкільного віку експериментальної групи за методикою «Запам'ятовування 10 слів» на заключному етапі роботи з групою високий – в 5-х досліджуваних, добрий – у 5-х, середній – у 4-х, низький – у 1-х.

Рівень запам'ятовування у дітей молодшого шкільного віку контрольної групи за методикою «Запам'ятовування 10 слів» на заключному етапі роботи з групою високий – в 3-х досліджуваних, добрий – у 5-х, середній – у 6-х, низький – у 2-х.

Що ж стосується довготривалої пам'яті, то в експериментальній групі високий рівень показали 5 досліджуваних, середній – 9, низький – 1. У контрольній групі високий рівень показали – 3 досліджуваних, середній – 11 та низький – 2.

Нами також були побудовані графіки на основі одержаних результатів, які відображають динаміку запам'ятовування усього класу (рисунки 2.7 і 2.8)

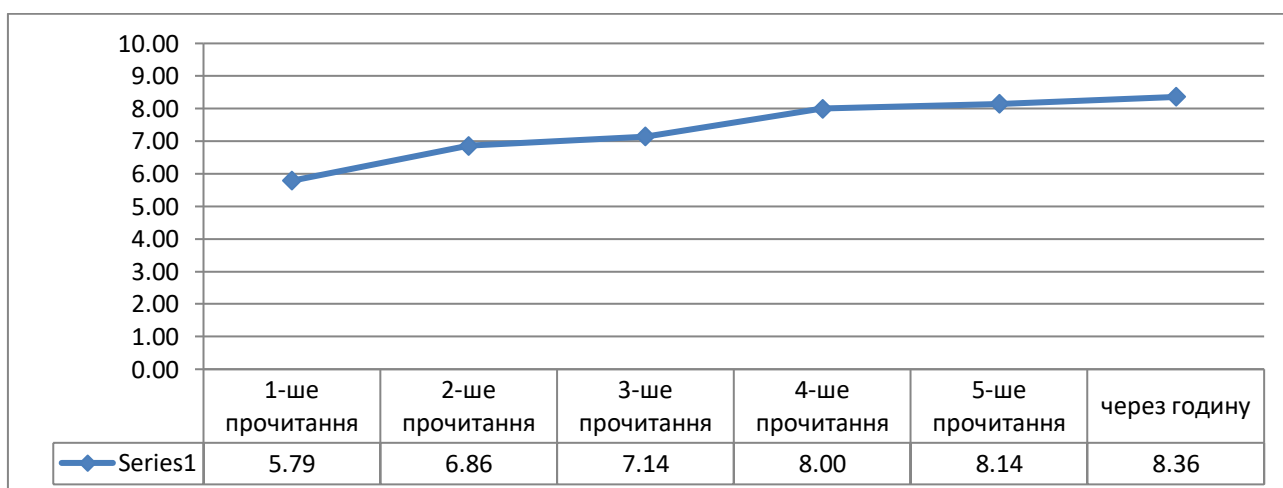

Рисунок 2.7 – Графік динаміки запам'ятовування експериментальної групи

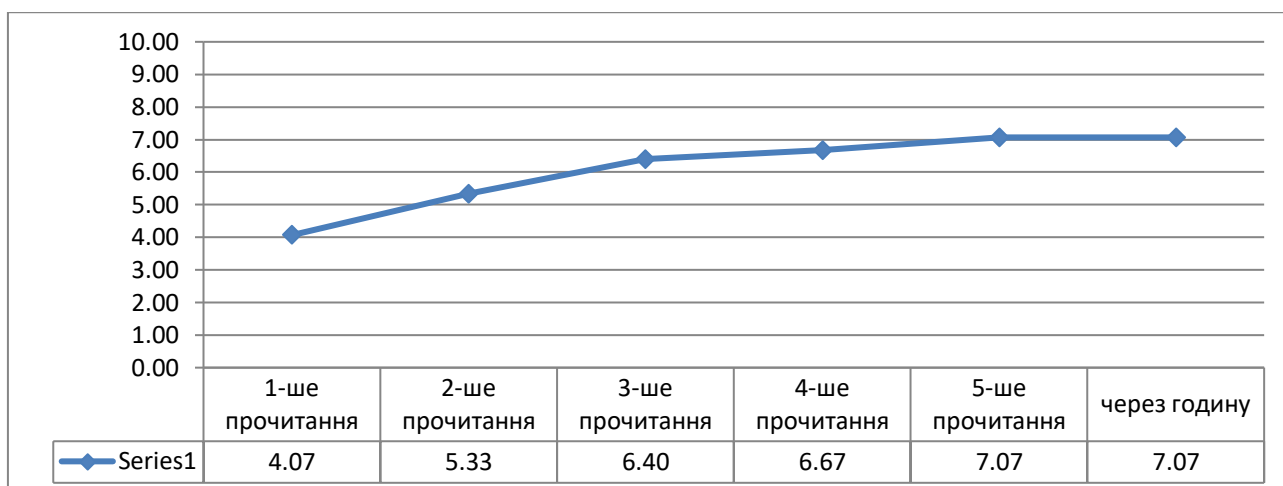

Рисунок 2.8 – Графік динаміки запам'ятовування контрольної групи

Результати дослідження за методикою «Піктограми» (О. Р. Лурія) на заключному етапі дослідження

Результати дослідження подано в таблиці 2.5.

Таблиця 2.6 – Результати діагностики за методикою «Піктограми»

Група	Кількість дітей експериментальної групи	Кількість дітей котрольної групи групи
Перша група	5	3
Друга група	9	11
Третя група	1	1

Результати дослідження за методикою «Довготривала пам'ять» на початковому етапі дослідження

Отримані результати показали, що 5 із 15 дітей експериментальної групи мають високий рівень відтворення інформації, 9 – середній, а 1 дитина – низький. У котрольній групі 4 із 15 дітей мають високий рівень відтворення інформації, 9 – середній, а 2-є дітей – низький.

З результатів дослідження видно, що для більшості дітей експериментальної групи – 60 % характерний середній рівень розвитку довготривалої пам'яті, 33 % дітей мають високий рівень розвитку довготривалої пам'яті, у 7 % дітей довготривала пам'ять розвинена слабо.

У контрольній групі результати діагностики показали що для 73 % дітей характерний середній рівень розвитку довготривалої пам'яті, 20 % дітей мають високий рівень розвитку довготривалої пам'яті, у 7 % дітей довготривала пам'ять розвинена слабо.

Результати дослідження за методикою «Довготривала пам'ять» на заключному етапі дослідження

Отримані результати в ході проведення даної діагностики показали, що 5 із 15 дітей експериментальної групи мають високий рівень відтворення інформації, 9 – середній, а 1 дитина – низький. У контрольній групі 4 із 15 дітей мають високий рівень відтворення інформації, 9 – середній, а 2 – низький.

2.4 Рекомендації для педагогів і психологів щодо покращення розвитку довготривалої пам'яті у дітей молодшого шкільного віку

Молодший школяр має свої психологічні особливості, пов'язані зі збереженням в пам'яті інформації та її подальшим відтворенням. Діагностична робота показала, що без систематичного повторення матеріалу розвиток довгострокової пам'яті буде проходити повільно. За підсумками роботи ми склали низку рекомендацій для педагогів і психологів щодо покращення розвитку довготривалої пам'яті у дітей молодшого шкільного віку:

1. Постійно підтримуйте інтерес дитини до навколишнього світу, звертайте увагу на нові об'єкти; називайте те, що дитина сприймає, пов'язуйте сприйняте з її минулим досвідом.

2. Застосовуйте ейдотехнічні методи, які дають змогу розвивати пам'ять на імена, числа, обличчя, запахи, тактильні відчуття. Особливістю цих методів є:

- якнайбільше яскравості, емоційності;
- візуалізація образів;
- деталізація образів;
- якнайменше логічності.

3. Учть мнемічним способом запам'ятовування, таким як повторення, промовляння вголос, опора на вже знайоме, осмислена опора на зовнішні допоміжні засоби (картинки, слова, графічні символи, наочні моделі), смислове групування.

У молодшому шкільному віці значно зростають здатність заучувати і відтворювати інформацію, продуктивність і міцність запам'ятовування навчального матеріалу. З часом підвищується точність упізнавання збережених у пам'яті об'єктів. Розвитку пам'яті сприяє вивчення віршів, виконання завдань на спостереження, розповіді. Ігрова діяльність має велике значення для розвитку спонукальної сфери учня, в тому числі й для розвитку свідомого бажання вчитися, запам'ятовувати. Саме у грі відбувається перехід від мотивів як до свідомих, афективно забарвлених, безпосередніх бажань до спонукань як узагальнених, тобто найбільш усвідомлених, намірів. Жодній діяльності не властиве таке емоційно захоплене входження дитини в життя дорослих, як гри, в якій вона добровільно підкоряється різним вимогам.

Також варто враховувати вагому роль батьків у розвитку пам'яті дітей. Корекційна робота з учнями мате позитивний результат лише тоді, коли вона здійснюватиметься комплексно, при активній співпраці батьків та вчителів. Відповідно батькам потрібно пам'ятати ряд правил, дотримання яких є важливою умовою ефективного запам'ятовування:

- Запам'ятовувати треба в доброму настрої й на свіжу голову, коли ще не настала втома.
- Під час запам'ятовування не треба чергувати матеріал, близький за формою і змістом.
- Слід обробляти інформацію для запам'ятовування, порівнюючи різні дані, спираючись на асоціації, виділяючи опорні сигнали.
- Потрібно творчо застосовувати ейдетичні прийоми, штучно наділяючи інформативний матеріал смисловими зв'язками, змістом, значенням, залучаючи різні види пам'яті.
- Немає поганої пам'яті, а є невміння нею правильно користуватися.
- Коли ваша дитина щось вивчає, налаштовуйте її на уявлення, а не на запам'ятовування.
- Не порівнюйте здібності та успіхи вашої дитини з іншими, акцентуйте її увагу на досягненнях, а не на помилках.
- Не примушуйте дитину щось зазубрювати, краще разом з нею пограйте з інформацією, використовуючи вправи «Школи ейдетики».

В результаті можна швидко досягти помітних позитивних змін. Дитина почне хвалитися своїми успіхами, із задоволенням ходити до школи, з цікавістю робити уроки. Підвищиться й самооцінка дитини, бо кожного дня її досягнення ставатимуть кращими порівняно з днем минулим.

Для подальшого покращення та вдосконалення даного виду пам'яті психологам, педагогам та батькам необхідно звертати увагу на розвиток мнемічних процесів у дітей. Виконувати вправи для тренування пам'яті та покращення її розвитку. Залучати дітей до різних видів діяльності, звертати увагу на звички, потреби, інтереси дітей.

Вчителі та батьки мають стежити за рівнем пам'яті, для успішної подальшої корекційної роботи.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретичне та емпіричне дослідження розвитку довготривалої пам'яті у дітей молодшого шкільного віку.

1. Шляхом теоретичного аналізу проблеми розвитку довготривалої пам'яті у дітей молодшого шкільного віку встановлено, що в цей віковий період в розвитку пам'яті дітей відбуваються значні кількісні і якісні зміни. Зокрема, у дітей інтенсивно розвивається довільне запам'ятовування і відтворення, логічна пам'ять. Для тренування і розвитку у них довготривалої пам'яті можна використовувати їхню схильність до дослівного запам'ятовування і відтворення, їхню готовність до засвоєння спеціальних прийомів запам'ятовування, сприяти розвитку у них логічного мислення, включати навчальний матеріал в активну діяльність дітей, і з розвитком логічного мислення поступово вводити проблемне навчання, допомагати дітям оволодіти спеціальними прийомами керування пам'яттю.

2. При емпіричному дослідженні рівня розвитку довготривалої пам'яті у дітей молодшого шкільного віку ми дослідили, що в середньому динаміка запам'ятовування та відтворення інформації в даних групах знаходиться в нормі. Однак, аналізуючи протоколи діагностики окремих дітей, виявили необхідність проведення з ними корекційної роботи. Результати показали, що у декількох дітей виражена нестійка увага, та емоційна втомлюваність.

3. Розроблено і апробовано комплекс корекційно-розвивальних занять для покращення довготривалої пам'яті у дітей молодшого шкільного віку.

4. На основі результатів проведеного теоретичного і емпіричного дослідження розроблено рекомендації для педагогів і психологів закладів освіти щодо покращення розвитку довготривалої пам'яті у дітей молодшого шкільного віку.

Перспективи подальших досліджень ми бачимо в удосконаленні та експериментальній перевірці на більшій вибірці розробленого нами комплексу

корекційно-розвивальних занять і рекомендацій для покращення довготривалої пам'яті дітей молодшого шкільного віку.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Алексеева Л. Ф. Психология активности личности/ Алексеева Л. Ф. – Новосибирск, 2000.
2. Алфимов В. Н. Развитие личности школьника/ Алфимов В. Н., Пономаренко В. Н. – Советская педагогика, 1998.
3. Адрионикова Е. А. Методы исследования восприятия, внимания и памяти: руководство для практических психологов/ Е. А. Адрионикова, Е. В. Заика. – Харків. – 2011. – 159с.
4. Аткинсон Р. Человеческая пам'ять и процесс обучения: метод. сов./ р. Аткинсон. – М.: Прогресс, 1980. – 211с.
5. Балаєва Н. І. Активізація пізнавальної діяльності учнів на уроках у початкових класах/ Н. І. Балаєва// Педагогіка і психологія. – 2004. – № 278. – с. 8-10.
6. Барбаш Т. Молодший школяр: тренуємо пам'ять/ Т. Барбаш// Відкритий урок. 2012. – № 12. – с. 48.
7. Баришполь С. В. Посібник практичного психолога: метод. посіб./ С. В. Баришполь. – Харків: видавнича група «Основа», 2009. – с. 20 – 25.
8. Барташніков О. О Розвиток сенсорних здібностей і пам'яті у дітей 5–7 років/ О. О Барташніков, І. А. Барташнікова. – Тернопіль: «Богдан», 1998 р. – 72 с.
9. Бех І. Д. Спадкові передумови розвитку особистості/ І. Д. Бех// Рідна школа, 1996.
10. Богайчук Р. В. Практична ейдетика в початковій школі: навч. книг./ Р. В. Богайчук. – Тернопіль: Богдан, 2013. – 46с.
11. Борецький А. Активність у пізнанні/ А. Борецький// Початкова школа. 2006. – №9. – с. 2-3.
12. Боришевський М. І. Психологічні механізми розвитку особистості/ М. І. Боришевський// Педагогіка і психологія, 1999.

13. Боришевський М. І. Психологічні механізми розвитку особистості/ М. І. Боришевський // Педагогіка і психологія. – 1996.
14. Варій загальна психологія М. Й.: підручник для студ. вищ. навч. зак. – 3-тє вид./ М. Й Варій . – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 1007с.
15. Веретенко Т. Г. Загальна психологія: навчальний посібник./ Т. Г. Веретенко – К.: «Професіонал», 2004. – 128 с.
16. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної психології: посібник для студентів вищих навчальних закладів/ О. Вишневський. – Дрогобич: Коло, 2003. – 528 с.
17. Вікова психологія/ [за ред. Г. С. Костюка]. – К.: Рад. Шк., 1976. – 270с.
18. Власова О. І. Загальна психологія: навч. посібник/ О. І. Власова. – К.: Либідь, 2005. – 400 с.
19. Возрастная и педагогическая психология/ [под ред. А. В.Петровского]. – М.: Наука, 1999.
20. Волков И. Память/ И. Волков// Школьный психолог. – 2003. – № 4. – с. 4-5.
21. Волков Б. С. Психология младшего школьника./ Б. С. Волков. – М.: Просвещение, 2002. – 125с.
22. Використання ейдотехнік у початковій школі// Завуч. – 2010. – № 36. – с. 10.
23. Глуханюк Н. С. Практикум по психодиагностике/ Н. С. Глуханюк – М. – Воронеж, 2003.
24. Грановская Р. М. Элементы практической психологии/ Р. М. Грановская. – Речь, 2003.
25. Данилова Н. Н. Психофизиология/ Н. Н. Данилова. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 373 с.
26. Заика Е. Экспериментальная психология памяти: основные методики и результаты исследований/ Е. Заика // Практична психологія та соціальна робота. 2002. – № 9-10. – с. 10-17.

27. Зинц Р. Обучение и пам'ять: [монографія]./ Р. Зинц, Б. А. Бенедикова. – Минск: Высшая школа, 1984. – 238с.
28. Исследование памяти/ [отв. ред. Н. Н. Корж]. – М.: Наука, 1990. – с. 230.
29. Її величність пам'ять// Психолог. 2009. – №1. – с. 22.
30. Клименко В. В. Механізм психомотирики людини/ В. В. Клименко. – К., 1999. – 192 с.
31. Кузнецов М. А. Методика исследования объема и точности моторной кратковременной памяти/ М. А. Кузнецов Е. В. Заика// Вопросы психологи. – 1986. – № 4. – с. 158-160.
32. Корнєв М. Н. Соціальна психологія/ М. Н. Корнєв, А. Б. Коваленко Київ, 1999.
33. Кпэйг Г. Психология развития/ Г. Кпэйг – Питер: СПб, 2000. – 992 с.
34. Лезер Ф. Тренеровка памяти: [перев.. с нем.]/ Ф. Лезер. – М.: Мир, 1979. – 167с.
35. Люблінська Г. О. Дитяча психологія / Любінська Г. О. – К.: видавниче об'єднання «Вища школа» головне видавництво, 1974 р. – 354 с.
36. Макарова Л. Л., Синельникове В. М. Загальна психологія: навч. посібник для студентів ВНЗ/ Л. Л. Макарова, В. М. Синельникове. – Київ: Центр. навч. літ-ри, 2005.
37. Максименко С. Д. Загальна психологія: навч. посіб./ С. Д. Максименко, В. О. Соловієнко. К.: МАУП, 2000. – 256 с.
38. Мачинський О. В. До проблеми ідентифікації особистості/ О. В. Мачинський // Практична психологія та соціальна робота. – 2000.
39. Методика розвитку пам'яті// Неведомый мир. – М., 2005. – №9. – с. 45-49.
40. Навчання і виховання учнів 2 класу: методичний посібник для вчителів/ [упоряд. О. Я. Савченко]. – К.: Початкова школа, 2003. 463с.
41. Ньюкомб Н. Развитие личности ребенка/ Н. Ньюкомб – Питер: СПб, 2002. – 640 с.

42. Недозірна Г. І. Розвиток пам'яті та творчого мислення методами ейдетики в початковій школі/ Г. І. Недозірна// Обдарована дитина. – 2013. – № 2. С. 8-9.
43. Основи психології: підручник/ [за заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця]. – К. : Либідь, 1999. – 632с.
44. Практические задания по психологии. Учебное пособие для студентов педагогических институтов/ [под редакцией профессора А.В. Петровского]. – М.: «Просвещение», 1992 г. – 167 с.
45. Практическая психология в тестах, или Как научиться понимать себя и других. – М.: АСТ – ПРЕСС. 2000 г. – 376 с.
46. Психология саморазвития: задачи для подростков и их педагогов. – М., 1999.
47. Психология для всех и каждого/ [сост. В. Б. Шапарь]. – Харьков: форсинг, 2002. – 448с.
48. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии/ С. Л. Рубинштейн. – Питер: СПб., 2000.
49. Савчин М. В. Загальна психологія: навч. посіб./ М. В. Савчин. – К.: Академвидавництво, 2011. – 464с.
50. Савчин М. В. Вікова психологія: навч. посіб./ М. В. Савчин. – К.: Академвидавництво, 2006. – с. 243.
51. Смирнов А. А. Психология запоминания / А. А. Смирнов. – М.: Мир, 1948. – 326с.
52. Степанов О. М. Основы психологии і педагогіки/ О. М. Степанов, М. М. Фібула. – К.: Академвидав. – 2003.
53. Трофімова Ю. М. Загальна психологія: навч. посіб./ Ю. М. Трофімова. – К.: Либідь, 1999. – 380с.
54. Фаєв Б. Ф. Психологічне виховання учнів/ Б. Ф. Фаєв. – К.: Радянська школа. – 1977. – С. 40-42.
55. Фопель К. Психологія особистості/ К. Фопель. – К.: Генезис, 2003.
56. www.dorobok.edu.vn/ua/article/pdf/624/

57. www.azps.ru/articles/proc36/html.
58. www.valeocentre.ru/pamytk_47/html.